Maria Vaida

*

Înfăptuitorii Marii Uniri - preoți din Bihor

Maria Vaida

Înfăptuitorii Marii Uniri

- preoți din Bihor -

Editura Napoca Star
Cluj-Napoca
2025

© Maria Vaida, 2025

Volum acreditat academic sub tutela *Multicultural Business Institute* (https://mcb-institute.org/) și a *Institutului Delphy pentru Dezvoltare Umană și Comunitară* (https://delphy-institute.org/), promovat de *Platforma Națională „Valori Românești”* (http://www.valori. mcb - institute.org/) și de *Academia Elitelor, Modelelor și Valorilor* (https:// elite. mcb-institute.org/)

Editura Napoca Star
Strada București, Nr. 1
Cluj-Napoca, România
+40 264 432547
+40 740 167461
dinuvirgil2000@gmail.com
www.napocastar.ro

Foto coperta 1: https://ro.wikipedia.org/

Descrierea CIP poate fi consultată pe site-ul Bibliotecii Naționale a României

Cuprins/ Content

Înfăptuitorii Marii Uniri - preoți din Bihor

Rădăcinile unității și florile recunoștinței 7
- *prefață de Pr. Prof.Univ.Dr. Ioan Chirilă*

1. Ciorogariu (Romul) Roman 9
2. Ciuhandu Gheorghe..... 16
3. Radu Demetriu 20
4. Golea Alexandru..... 25
5. Hețco Valer 27
6. Horvath Andrei 29
7. Iacob Radu..... 31
8. Lazăr Cornel..... 34
9. Munteanu Alexandru 37
10. Papp E. Petre 41
11. Sârbu Petru 45
12. Tărău Iosif 47

The Performers of the Great Union: Priests from Bihor

Foreword 50
– by Ioan Aurel Pop, President of Roumanian Academy

1. Roman Ciorogariu (Romul) 53
2. Ciuhandu Gheorghe..... 61
3. Radu Demetriu 65
4. Golea Alexandru..... 70
5. Hețco Valer 72
6. Horvath Andrei 74
7. Iacob Radu..... 77
8. Lazăr Cornel..... 80
9. Munteanu Alexandru 83
10. Papp E. Petre 87
11. Sârbu Petru 92
12. Tărău Iosif 94

Short portrait about the author 96

Rădăcinile unității și florile recunoștinței

Privind trecutul neamului nostru te uimesc două aspecte care au ca punct comun ideea de unitate. Te uimește forța ascunsă, tăcută, cu ajutorul căreia poporul nostru a rezistat prin milenii de asuprire și marea iubire a lui Dumnezeu pentru acest neam pe care L-a vegheat, L-a susținut și L-a pus la ora astrală în care unitatea credinței s-a plinit în unitatea ființei de neam și în colindul mărturisirii noastre ce răsună în inimi și în lume: cu noi este Dumnezeu! Să nu uiți, române!

Personalitățile bihorene care au păşit în panteonul Alba-Iuliei aveau un singur gând: propășirea neamului. Acestea prin paginile de față ne lasă acest legat testamentar: creați instituții mai solide... pentru ca lupta de apărare a neamului de aici să poată fi dusă de toată țara și pentru ca neamul românesc să fie păzit de orice tendință de subjugare și nimicire ca națiune (Roman Ciorogariu); ideea de libertate care trebuie să stăpânească și la noi, în societate și în viața de stat, ne poruncește o slujire obștească prin dragostea către aproapele, o ferire de orice lucru jignitor pentru porunca iubirii creștine (Gheorghe Ciuhandru); de la Radu Demetriu să luăm lungul șir de fapte mari, de jertfe frumoase... lor, așa cum ne spune dr. M. Vaida, neamul trebuie să le fie mereu recunoscător!

Autoarea ne pune în față câteva microbiografii bihorene și ne îndemană să meditǎm la acestea pentru a le urma. Acestora le adaugă și mărturii perene ale unor iluștri înaintași despre personalitățile menționate, mărturii care îți arată în ce constră literatura euharistică pe care cutez să o consider mai presus decât cea panegirică. Vă dau exemplu pe Nicolae Iorga care scria despre „unchește̦l", adică despre Roman Ciorogariu, că este „un om de mare voință, tânăr prin con-vingeri și energie, ce se pogoară în mormânt la o vârstă de patriarh". Aceste cuvinte se așează sub luna plină ce lumi-nează spre a spulbera noaptea românilor. Să-i urmăm exemplul!

Avem în față un model practic de regăsire a temeliei fundamentale care consolidează un neam: Marea Unire și Marea Recunoștință care te responsabilizează și care te umple de fericire. Iată un exercițiu de mândrie nepăcătoasă!

Laudă autoarei și cinste eternă memoriei lor!

Pr. Prof. Univ. Dr. **Ioan Chirilă**

1. Ciorogariu (Romul) Roman

Episcopul și cărturarul patriot Roman R. Ciorogariu a fost reprezentantul Vicariatului Ortodox Român din Oradea la Marea Unire din 1 Decembrie 1918; Roman Ciorogariu a fost ales în Marele Sfat al Națiunii. În cel dintâi Parlament al României reîntregite a reprezentat circumscripția Aleșd din Bihor, de aceea îl înscriem printre bihoreni, dar și pentru alt aspect. În tradiția familiei sale, avea vie amintirea luptei pentru libertate și drepturi naționale. Tatăl său, Dimitrie, provenea dintr-o familie de moți din satul Ociu; strămutați fiind în Pecica, Dimitrie, ca gospodar harnic, a fost ales primar. Mama lui Roman Ciorogariu, Maria, provenea din familia Nicoară din Giula; în casa familiei se adunau preoții și învățătorii din Pecica, iar copiii erau crescuți într-o atmosferă de moralitate tradițională, de informare statornică despre evenimentele politice ale zilelor, discutate cu entuziasm de către intelectualii din sat, în casa primitoare a primarului Dimitrie Ciorogariu.[1] Strămoșii săi au fost dezrădăcinați după răscoala lui Horia și colonizați în Câmpia Aradului, printr-un act

[1] Stelian Vasilescu, *Oameni din Bihor, Dicționar sentimental*, Ed. Iosif Vulcan, Oradea, 2002, p. 68-69.

administrativ imperial. S-a născut în anul 1852 în 6 decembrie, în comuna Pecica română, județul Arad, a decedat în 1936. Avea încă trei frați: Cristina, Emilia, Ștefan. Școala primară a făcut-o în comuna natală, liceul în Arad, Pojon și Hodmezövásárhély, în școli ungurești. Se înscrie la Academia de Drept din Oradea, însă petrece timpul în casa primpretorului David Nicoară, ca institutor particular și cancelist. În toamna anului 1874 își începe serviciul militar și face stagiul în faimosul Regiment românesc de infanterie nr. 50 din Alba Iulia. În anul următor este primit ca student la Institutul Teologic din Arad, la absolvirea căruia este trimis cu bursă în străinătate pentru a se specializa ca profesor de teologie. Se înscrie la Universitatea din Lipsca, audiază cursurile de filosofie, teologie, apoi trece la Universitatea din Bonn, unde audiază cursurile profesorilor de filosofie: Iurgen, Bonna și Mayer, iar teologie la Reusch, Langen și Knoth. La întoarcere este numit profesor suplinitor la Institutul Pedagogico-Teologic din Arad. În anul 1900 intră în cinul monahal. Ascensiunea sa profesională atinge rangul de Episcop.

Din anul 1917 el organizează Consiliul Național din Bihor, împreună cu dr. Aurel Lazăr. Ca și alți martiri, în 1919 este ridicat de acasă noaptea și condamnat la moarte de către o patrulă de soldați săcui. Ca prin minune, a scăpat cu ajutorul enoriașilor. În 1920 are loc atentatul de la Senat, unde o schijă a bombei i-a frânt mâna dreaptă. Mâna sa

schiloadă de ierarh era un simbol; al suferințelor unui neam, la viața căruia s-a atentat atât de mult, dar care, după câteva sângerări s-a ridicat, s-a purificat și și-a re-câștigat vitalitatea. Toate discursurile sale vibrau de iubire de neam și patrie, dovedind o profundă înțelepciune, o bună credință și o documentare dintre cele mai impresio-nante. Majestatea Sa Regele l-a apreciat cu distincții ono-rifice ca mare ierarh și mare patriot. Astfel, Roman Cioro-gariu a fost distins cu următoarele decorații: Steaua Româ-niei în grad de Mare Cruce; Coroana României în grad de Mare Cruce; Steaua Ferdinand I în grad de Mare Ofițer; Comandor al *Vulturului României*; Membru de onoare al Academiei Române, etc.

Episcopul Roman Ciorogariu a trecut la cele veșnice în 21 ianuarie 1936 și a fost înmormântat la Oradea, el fiind unul dintre cei mai vrednici fii ai României întregite. *Cu toate cercetările care s-au efectuat până acum, nu au fost reliefate dimensiunile reale ale strădaniilor acestui devotat slujitor al școlii, precum și cele de ordin istoriografic, reflectate mai ales în importanta sa carte intitulată* ***Zile trăite.*** *Aceasta captivează încă cititorul prin modul degajat și, în același timp viu, în care sunt evocate evenimentele din toamna anului 1918 și începutul celui următor, când bihorenii au dat bătălia finală pentru Unire, care a stat sub semnul unor confruntări sângeroase cu armata de ocupație străină, căzând numeroase victime, cum au fost dr. Ioan Ciordaș, dr. Nicolae Bolcaș, Nicolae Bogdan și mulți alții. Se impune*

constatarea că Roman R. Ciorogariu a avut un rol deosebit de important în aceste împrejurări istorice dramatice, el expunându-se unor nenumărate amenințări din partea vechilor autorități, ce au fost demolate de noua putere, care s-a instaurat și care a reprezentat voința popu-lației românești majoritare. (...) Prin simțirea sa autentic românească, dar și prin faptele culturale și politice în care s-a implicat, Roman Ciorogariu s-a manifestat ca o personalitate importantă a societății românești din părțile de vest ale țării, la începutul acestui secol.[2]

În personalitatea și opera sa de profesor, monah, ierarh și publicist de mare autoritate civică și morală, sesizăm unele dintre caracteristicile definitorii ale intelectualului român din Ardeal, confruntat cu imensa putere despotică a Imperiului Habsburgic, îndeosebi cu politica iresponsabilă pe care guvernanții aroganți și șovini de la Budapesta au dus-o față de toate naționalitățile nemaghiare din așa – zisul Regat milenar.[3]

În 22 iunie 1919 s-a adunat poporul din plasele Beiuș, Vașcău, Ceica pentru a aduce prinosul de recunoștință tronului, se declară uniți cu principiile M.S. Regelui. Poporul aduce omagii glorioasei armate române și oferă orice jertfă

[2] Viorel Faur, *Roman R. Ciorogariu,* în *Cele trei Crișuri*, an II, nr. 6(15), iunie 1991, p. 15.
[3] Mihail Diaconescu, *Icoane din trecut și de azi,* Ed. Magic Print, Onești, 2017, p. 99.

pentru menținerea României întregite. Președintele acestei adunări ținută la Beiuș a fost R.R. Ciorogariu, vicarul episcopesc din Oradea Mare.[4]

În anul 1920, la Arad, ziarul *Românul* anunță desfășurarea celei de-a 32 adunări generale a băncii *Victoria,* una dintre cele *mai solide instituții bancare din Transilvania, care au luat ființă din necesitățile economico-financiare, în lupta de apărare ce a avut a o duce neamul românesc de aici pentru ca să se poată păstra împotriva tendințelor de totală subjugare și nimicire ca națiune specifică.*[5] Adunarea a fost deschisă de președintele băncii, Preasfin-ția sa părintele vicar Roman Ciorogariu; notari au fost: George Popovici și N. Antonescu, alături de acționarii: Dimitrie Muscan și Iosif Moldovan, iar în comisia de scrutin au fost aleși părintele protopop dr. D. Barbu, dr. Ștefan Mărcuș și dr. Teodor Burdan. Au fost aleși pe un ciclu de cinci ani: părintele Roman Ciorogariu și dr. Aurel Demian, iar în direcțiune au fost aleși în plus: dr. S. Ispravnic și Procopiu Givulescu, iar în comitetul de supraveghere dr. Sever Miclea și Ilie Papp. Interesant este faptul că adunarea a votat alocarea sumei de 25 mii de coroane pentru scopuri filantropice și culturale.[6]

[4] În *Românul,* an VIII, nr. 50, 29 iunie 1919, p. 3.
[5] În *Românul,* an IX, nr. 137, 30 iunie 1920, p.3.
[6] *Ibidem*, p.3.

În ziarul *Românul* se anunță decesul inimoasei surori a episcopului Roman Ciorogariu, Emilia, căsătorită Bodrojan, sub titlul *A murit tușa Milena*. O muceniță în sensul curat al cuvântului, modesta învățătoare e plânsă de toți bănățenii din Pecica: *Unde era necaz și primejdie, acolo era și Tușa și unde ajungea dispărea năcazul și primejdia, căci cu spiritul ei înviora pe toți. Casa ei, de intrai, te simțeai acasă, de aici nimenea nu s-a depărtat nemângâiat, câți și câți băieți sărăcuți de aici au primit curaj, sfat, îndemn de muncă și dor de carte, devenind apoi pionieri ai culturei...* Autorul articolului, fost elev al vrednicei învățătoare, atât de iubită de elevii săi, îi dedică un frumos catren:

Azi, ca o sfântă dintr-o icoană veche/ Blândă-mi răsari cu fața ta blajină /

Cu zâmbet bun, cu ochi cuminți și limpezi / Strălucitori de lacrămi și lumină. (semnează M)[7]

Cât despre distinsul teolog și condeier de înaltă ținută intelectuală, iată ce spunea istoricul Nicolae Iorga la momentul morții înaltului prelat: *Un om de mare voință, tânăr prin convingeri și energie, se coboară în mormânt la o vârstă de patriarh. (...) Între ierarhii ortodocși de dincolo de munți era singurul care întrupa îndârjita luptă pentru libertate a poporului său, și de aici și marele prestigiu de care se bucura acela pe care noile curente contra patriei îl*

[7] *Ibidem,* p. 2.

însemnaseră în atentatul de la Senat, rupându-i mâna cea necontenit luptătoare. Dar lupta la el însemna creațiune. La Oradea, unde fusese doar protopopia lui Mangra, omul trădării, n-a găsit nimic. Tot ce e acolo: organizare, clădire, episcopia, ea însăși nu e decât efluxul voinței lui nebiruite. Și astfel Roman, întâiul episcop român al Bisericii Ortodoxe din Oradea, s-a înscris între marii ctitori ai neamului.[8]

Episcopul Roman Ciorogariu se odihnește în Catedrala din centrul orașului Oradea, numită Biserica (cea) cu lună. Preoții români din Ardeal, martiri ai cauzei naționale și ai credinței noastre ortodoxe, nu s-au dezis de valorile lor. De aceea au fost închiși, torturați și uciși. Valorile în care ei au crezut au fost mai puternice decât moartea, iar unirea, libertatea și limba română sunt doar trei dintre acestea. Eroii noștri au trecut în lumea de dincolo, dar ideile pentru care s-au jertfit trăiesc; să nu le lăsăm să moară!

[8] Nicolae Iorga, *Roman Ciorogariu,* în *Neamul Românesc,* an XXXI, nr. 27, 6 febr. 1936, p. 1.

2. Ciuhandu Gheorghe

Deși a reprezentat la Alba Iulia Consistoriul Ortodox Român din Arad, Gheorghe Ciuhandu este bihorean. El s-a născut în 23 aprilie 1875 în localitatea Roșia, județul Bihor. Devenind învățător, apoi profesor la Institutul Teologic din Arad, ajunge asesor referent școlar în Consistoriul din Arad în anul 1905. Așa se explică faptul că a primit credenționale de la această instituție, pentru a participa la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie. Preot și istoric, Gheorghe Ciuhandu a fost ales membru de onoare al Academiei Române, din 30 mai 1947, cu discursul intitulat: *Românii din Câmpia Aradului acum două veacuri,* o monografie vastă ce cuprinde date statistice extrem de valoroase, îndeosebi între anii 1743-1752. Este autorul *Rugăciunii Românului,* inclusă în circulara nr. 147 din 1918, difuzată prin biserici, în întreaga eparhie, în care se cere ajutor Dumnezeiesc pentru realizarea Unirii. Mărturisirile contemporanilor i-au făcut un portret memorabil: *Era un om înalt, puțin adus de spate, cu o barbă impresionantă, mai mult căruntă care-i acoperea pieptul, cu plete până la umeri, după obiceiul bătrânilor din satul natal Roșia, cu o privire pătrunzătoare de cioban*

– un dac de-abia stăpânit, rătăcit din impulsul voinței lui de dreptate și adevăr pentru binele – de obște, între maldăre de cărți și documente.(Titus Roșu).

În anul 1920, cu prilejul solemnităților de la 1 Decembrie, din Arad, dr. Gheorghe Ciuhandu rostește un discurs impresionant căruia îi pune un moto din Sfântul Apostol Pavel, *Epistola către Galateni, V, 13: Voi, la libertate sunteți chemați, fraților! Numai să nu dați libertatea voastră spre pretext trupului, ci prin iubire să slujiți unul altuia.*[9] După cum a și început, discursul lui Gheorghe Ciuhandu face referire la conceptul de libertate, în sensul biblic al termenului, iar formula de adresare este: *Iubiți creştini!* Foarte bun orator, preotul entuziasmează inimile celor adunați și explicațiile sale sunt înțelese atât de poporeni, cât și de cei școliți. Un bun exemplu în acest sens, este răspunsul la posibila întrebare: ce are a face predica Sf. Pavel despre libertatea moral-religioasă cu Adunarea de la Alba Iulia și cu libertatea neamului românesc? *Creştinismul este legea sufletului omenesc,* spune oratorul, completând în limba latină: *Anima hominis naturaliter Christiana.* Argumentele evanghelice sunt explicate pe înțelesul tuturor: *Cu alte cuvinte, ideea de libertate, care trebuie să stăpânească și la noi, în societate și în viața de stat, ne poruncește o slujire obștească prin dragostea către aproapele și,*

[9] În *Românul,* an IX, nr.260, 3 dec. 1920, p.3.

în aceeași vreme, o ferire de orice lucru jignitor pentru porunca iubirii creștinești, în care se concentrează împlinirea întregii legi, după cum ne-o spune același apostol. (...) La ce soartă ajung asemenea state, care calcă în picioare poruncile lui Dumnezeu de a respecta libertatea și dreptatea popoarelor și ale indivizilor, ne-a dovedit-o cu prisosință, mai recent, surparea monarhiei Austro-Ungare, pe ale cărei ruini se înalță în parte Noua Țară Românească.[10] Pentru fiecare categorie socio-profesională, oratorul aduce argumente convingătoare, prin interogații retorice, prin enumerații: intelectualul, agricultorul, industriașul, meseriașul, comerciantul, speculantul, autoritățile politice, opinia publică și, desigur Biserica, *ce are un drept și o înaltă îndatorire chiar: de a deschide numai procesul conștiințelor, și aceasta stă în a îndemna pe fiecare român de bine – în slujbă ori în afară de slujbă – să urmeze poruncii sfântului Pavel despre libertatea creștină, căci numai astfel ne vom salva conștiințele; numai astfel ne vom pune în consonanță cu hotărârile de la Alba Iulia, și numai astfel vom putea făuri fericirea trainică a României Mari. (...)* Încheierea discursului este o urare: *Facă Domnul ca fiecare român să fie la locul său, câte un apostol al libertății creștine, prin care să crească și să înflorească împărăția Românească, în veci, Amin!*[11]

[10] Ibidem, p. 3.
[11] Ibidem.

Eruditul Gheorghe Ciuhandu a publicat peste 60 de volume, cercetând arhive din Arad, Oradea, din satele bihorene sau bănățene, mai ales în arhivele bisericilor. Bihorenii îi datorează studiile despre *Cartea de cântări calvinești* tipărită la Oradea în limba română, între 1579-1573 și despre cel mai vechi *Liturghier,* manuscris românesc descoperit în Bihor, despre existența căruia scrie în *Cele trei Crișuri* în 1920, ca și despre alte vechi urme de cultură românească din aceste părți de țară. Academicianul Gheorghe Ciuhandu, preot și istoric a îmbinat rostul bisericii cu marele ideal național. Iată ce spune el: *Dacă trebuiesc date din timp de după Adunarea de la Alba Iulia, se găsesc, trimise de mine la Institutul de Istorie, în legătură cu volumul ce se va scoate despre cei ce au manuat condeiu istoric, între cari am cinstea de a mă înșira.*[12]

[12] Ibidem, p.77-78.

3. Radu Demetriu

Arhiereul de o rară autoritate, dr. Demetriu Radu s-a născut în 7 noiembrie 1861, în satul Rădești, face școala primară la Aiud, liceul la Blaj. În anul 1879 mitropolitul Vancea îl trimite la Roma, la studii. Aici studiază la Colegiul grecesc *Sf. Atanasiu*, apoi la renumita facultate *De Propaganda Fide,* unde studiază Filosofia și Teologia. În anul 1885, Demetriu Radu termină studiile și susține examenul de absolvire printr-o strălucită dizertație și o discuție teologică publică, în prezența Pontifului Leon al XIII-lea și a celor mai reputați teologi din Cetatea eternă. Românul își ia doctoratul în teologie, promovat cu mențiunea *Cum aplausu* și o medalie de aur ca semn al admirației tuturor. Inteligența, cultura, memoria infailibilă, faptul că era poliglot, sunt calități care-l fac să devină cel mai bun dintre cei buni. În anul 1885 a fost hirotonit preot la Roma. După hirotonire a plecat la București în calitate de paroh al românilor greco-catolici de acolo. La București a fost numit de către arhiepiscopul romano-catolic Paul Iosif Palma în funcția de profesor la Seminarul Teologic de la *Cioplea,* iar apoi director al Seminarului Arhiepiscopal de la București, care fusese de curând

creat, precum și econom general.

În două rânduri, fiind bine cunoscut și apreciat de către cercurile conducătoare ale Regatului României, a fost trimis de primul ministru de atunci Ion C. Brătianu și de Regele Carol I, la Vatican, în scopul aplanării unor divergențe apărute în legăturile dintre Regatul României și Sfântul Scaun.[13]

Hirotonit preot este trimis la București drept preot pentru românii uniți, devenind profesor de dogmatică, istorie bisericească și Limba română la Seminarul Catolic *Sf. Iosif.* Activitatea sa deosebită îi aduce titlul de protopop, director de seminar și econom general al arhidiecezei de București. În felul acesta se impune atenției Regelui Carol I, care îl însărcinează cu misiuni diplomatice la Vatican.

Ca o consecință a meritelor sale, este numit Episcop al Eparhiei Lugojului, la numai 35 de ani. Din această poziție, administrează cu chibzuință fondurile diecezane, cumpără o casă și o grădină pentru construirea unei aripi prin care să lărgească palatul episcopal. Ridică din ruină Mănăstirea de la Prislop și o sfințește în 10 mai 1901, devenind loc de pelerinaj pentru credincioși. În același an publică și lucrarea *Șematismul istoric al diecezei Lugojului.* După acestea, din 1903 este numit în fruntea diecezei din Oradea Mare, unde își dirijează toate eforturile spre afirmarea elementului

[13] Wikipedia ro, org.

românesc la granița de Vest a Transilvaniei.[14]

Episcopul transformă vechea reședință episcopească într-un palat național, de o veritabilă frumusețe și un desăvârșit bun gust; un veritabil palat de arhitectură renascentistă, similar celor din occident. În satul natal, care azi se numește Rădești, Demetriu Radu clădește o biserică foarte frumoasă, angajând ca pictor pe renumitul profesor Smigelschi. Cu bani de la guvern, dar și din veniturile proprii, Episcopul ridică o serie de școli și clădiri bisericești, creează *Fondul Radu* pentru ajutorarea elevilor săraci care vor să studieze.

La Oradea, a reconstruit, în 1905, palatul episcopal, după proiectele arhitectului C. Rimanoczy junior, a refăcut domeniul de la Beiuș, casa de la Holod și reședința de la Stâna de Vale.

Cu o importantă sumă de bani (100.000 de coroane), episcopul Demetriu Radu a contribuit la construirea Bisericii Sfântul Vasile cel Mare din strada Polonă din București, în 1909. În anul 1910 a zidit *Biserica Pogorârea Spiritului Sfânt*, din satul natal, Rădești. În anul 1912 s-a deplasat la Roma, pentru a interveni la revizuirea bulei papale privitoare la înființarea episcopiei maghiare greco-catolice de Hajdúdorog. În anul 1914 a început construcția *Academiei Teologice de la Oradea*, dar războiul

[14] Mircea Vaida-Voevod, Gelu Neamțu, *1 Decembrie 1918. Mărturii ale participanților,* vol.II, Ed. Academiei Române, 2008, p. 240-241.

declanșat în acel an, l-a împiedicat să-și ducă până la capăt proiectul. A refuzat să se facă purtătorul de cuvânt al prim-ministrului maghiar Ștefan Tisza între români, spre deosebire de alți prelați, care au sprijinit autoritățile austro-ungare ale vremii. A prezidat, împreună cu Ioan Papp, episcop ortodox de Arad și cu George Pop de Băsești, Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, din 1 Decembrie 1918.

În calitate de decan al Episcopatului Român Unit, l-a îmbrățișat pe generalul român Nicolescu, sosit în fruntea Armatei Române, la Blaj. La 23 mai 1919, i-a găzduit, în Palatul Episcopal de la Oradea, pe Regele Ferdinand și Regina Maria. A fost un orator neîntrecut, un sprijinitor cu mână largă a tuturor faptelor și gândurilor înălțătoare de neam, un patriot și diplomat de reputație națională ce **a căzut ca un martir în ziua de 8 septembrie 1920, în incinta Senatului** din București, când mâini criminale au pus acolo o bombă care l-a ucis, iar pe Roman Ciorogariu l-a lăsat invalid de mâna dreaptă. Episcopul de Oradea a murit în atentatul pus la cale de Max Goldstein și de complicii acestuia, Saul Osias și Leon Lichtblau. În afară de Episcopul Demetriu Radu, ca urmare a atentatului au murit și ministrul justiției, Dimitrie Greceanu, și senatorul Spirea Gheorghiu, aceștia din urmă decedând în spital.15 În

[15] Idem, op. cit.

presa vremii se menționează impresionanta aducere a trupului său neînsuflețit la Oradea. *A fost așezat cu pompă strălucită în Catedrala Greco-Catolică. Rămășițele pământești ale prelatului au fost petrecute de la gară în oraș de o imensă mulțime. În jurul catafalcului pe care zace acela care a fost episcopul Radu, se perindă întreaga populație a orașului și a provinciei, unde defunctul era cunoscut de toată suflarea, pentru că episcopul Demetriu Radu a fost un preot adânc convins de slujba căreia și-a închinat viața, și pentru că, într-un lung șir de ani de păstorire la Lugoj și Oradea Mare, a luptat din toate puterile pentru înălțarea bisericei și a neamului său. (...) Conștient și strălucit proteguitor al intereselor bisericii și culturii românești, de numele defunctului episcop Radu se leagă o lungă serie de fapte mari, de jertfe frumoase, pentru care neamul i-a fost și trebuie să-i fie veșnic recunoscător.*[16]

A fost asistent la Tronul Pontifical, distins cu Paliul Arhiepiscopal, Doctor în teologie și filosofie, Episcop de Oradea Mare, om al timpului său. Prin dispariția sa, Transilvania a pierdut un Mecena, un patriot, un arhiereu de primă mărime. A fost înmormântat cu funeralii naționale, așa cum se cuveneau unui martir, în biserica de dânsul zidită, cum ar zice cronicarul...

[16] În *Românul,* an IX, nr. 270, 16 decembrie 1920, p.3.

4. Golea Alexandru

Un memorabil personaj al Marii Uniri din județul Bihor este Alexandru Golea. Fiul învățătorului Ioan Golea și al Elisabetei Teodor s-a născut în comuna Vidrasău, județul Târnava Mică în 14 septembrie 1883. Școala primară o face în satul Vidrasău, iar liceul în Târgu-Mureș, la Liceul Romano-Catolic, absolvind cu calificativul Foarte bine în 1903. Face studii superioare la Academia Teologică din Sibiu, iar pe urmă Dreptul la Oradea Mare.

Începând cu data de 28 octombrie 1907 a fost preot în Hidișel, județul Bihor, iar din 1920 a fost preot la Huedin, funcționând aici ca administrator protopopesc; apoi a fost numit preot în comuna Mănăstirea, județul Ilfov; a decedat în 1 iunie 1936, în Oltenița, județul Ilfov, unde este și înmormântat. Alexandru Golea a avut doi fii: Ionel, inginer la Concordia Ploiești și Alexandru, licențiat în teologie și la data aceea, 1944, era elev la Școala de ofițeri antiaeriană din București. În Bihor, Alexandru Golea a avut o activitate intensă în folosul comunității: a ridicat o biserică de piatră în locul bisericuței din lemn în localitatea Hidișel; a fost

sfințită în anul 1908. A fost numit președinte al cercului pastoral și distins cu brâu roșu pentru meritele deosebite pe care le-a făcut în această parohie.[17]

Alexandru Golea a participat la încoronarea Regelui Ferdinand și a Reginei Maria la Alba Iulia, iar la 1 Decembrie 1918 a fost delegat de către Comitetul Național Român din Bihor drept delegat al cercului Ceica. Pe lista credenționalelor este primul din cercul Ceica: Alexandru Golea, preot în Hidișelul Nou, dr. Emil P. Groza, avocat, dr. Ioan Iacob, avocat, ambii din Ceica; Ioan Porjea, econom, Dușești, dr. Eugeniu Niechi, avocat, Ceica. Datele despre Alexandru Golea au fost transmise profesorului Ioachim Crăciun de către notarul Alexandru Trufașiu, la ordinul Preturei plasa Ceica, în 19 ianuarie 1944.[18]

[17] Mircea Vaida-Voevod, Gelu Neamțu, *1 Decembrie 1918. Mărturii ale participanților,* Ed. Academiei Române, vol. II, p. 134-135.
[18] Idem op. cit.

5. Hețco Valer

Risipiți pe întreg teritoriul Transilvaniei, reprezentanții Bihorului la Marea Unire din 1 Decembrie 1918 au provenit din cele mai îndepărtate locuri. Reprezentantul Protopopiatului greco-catolic din Beiuș la Marea Unire a Transilvaniei cu România a fost Valer Hețco, ce era din 1913 paroh-protopop la Beiuș. S-a născut în anul 1877, în 29 aprilie, în comuna Fersig, județul Satu Mare, iar școala primară o face în Șomcuta Mare, secundară și bacalaureatul la Liceul Premonstratens din Oradea, unde în 1900 a absolvit Academia de Teologie romano-catolică.[19] În anul 1901, fiind hirotonit preot, a fost numit capelan și ceremoniar la Catedrala din Oradea. În 1904 își ia doctoratul în drept canonic la Universitatea din Budapesta, după care ajunge la Beiuș asesor consistorial și paroh-protopop. Datorită muncii sale în folosul românilor, a iubirii și dăruirii sale pentru neamul românesc, indiferent de religia lui, dr. Valer Hețco a fost promovat în funcție după instalarea sa la Beiuș, astfel că în 1923 este distins cu titlul de arhidiacon on. În 1940 este

[19] Ioan I. Șerban (coord), *Dicționarul personalităților Unirii,* Ed. Altip, Alba Iulia, 2003, p. 106.

promovat la rangul de vicar foraneu al Bihorului, iar în 1941 devine canonic on. și vicar general II pentru Eparhia unită de Oradea Beiuș.[20] La Marea Unire de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 a reprezentat districtul protopopesc român unit al Beiușului, întărind rândurile bihorenilor prezenți la Adunarea Națională. Fișa biografică pentru profesorul Ioachim Crăciun, din 1943 este completată chiar de către dr. Valer Hețco.

[20] Mircea Vaida-Voevod, Gelu Neamțu, *1 Decembrie 1918. Mărturii ale participanților,* Ed. Academiei Române, vol.II, p.144.

6. Horvath Andrei

Un reprezentant al Protopopiatului Ortodox Român din Oradea la Marea Unire a fost preotul Andrei Horvath, o persoană marcantă a spiritului românesc la granița de vest a țării, pe tărâm cultural, dar și politic. Andrei Horvath s-a născut al 30 noiembrie 1870 în Oradea, tatăl său George Horvath a fost paroh ortodox român al Oradiei. Școala primară o face în Oradea, iar liceul la Oradea și Brașov. Urmează studii superioare la Teologia din Arad, iar la absolvire este numit capelan la Velența, din Oradea de est, în anul 1894. Se spune că încă din 1894 a fost membru al *Fundației Nicolae Jinga.* [21] Datorită străduințelor sale ecleziastice, culturale, sociale și politice, în anul 1912 a fost numit protopop de Oradea. În 1 Decembrie 1918 a fost delegatul Protopopiatului Oradea la Marea Unire de la Alba-Iulia. În anul următor, 1919, la sosirea Regelui Ferdinand în Oradea, în 23 mai, Andrei Horvath a fost desemnat Inspector de instrucție pentru

[21] Notă: este aproape imposibil să fi fost membru al acestei fundații din 1884, pe când avea doar 14 ani. Vezi: Ioan I. Șerban, Dicționarul personalităților Unirii, Ed. Altip, Alba Iulia, 2003, p. 106, iar localitatea Vența este de fapt Velența, azi un cartier al Oradiei.

școlile elementare.[22] De mai multe ori a fost senator, sub guvernul Avrescu, fiind ales președintele organizației averesciene din județul Bihor. După 1919 a fost numit deputat eparhial, fiind numit și în Senatul bisericesc al Consistoriului Mitropolitan din Sibiu. A decedat la 28 februarie 1929.

În perioada premergătoare Marii Uniri, preoții s-au angrenat în luptele politice, mai discret sau mai direct. Un exemplu este al preotului militar Eduard Saco, membru în Consiliul militar român din Marghita care, împreună cu sublocotenentul Gavril Bejan raportează modul în care s-a desfășurat formarea gărzilor naționale în comunele din partea aceasta a județului Bihor, respectiv comunele: Sânlazăr, Chișlaz, Abrămuț, Efrancica (Făncica, azi), Tria și Dernișoara; în total 25 de membri. Ei raportează că autoritățile nu i-au sprijinit, ba chiar au dat ordin să fie reținuți. În comunele Chișlaz, Tria, Chiralău și Dernișoara au fost tulburări; *jendarii au făcut brutalități mari și față de cei nevinovați, iar în comuna Sân Lazăr au împușcat pe un român care se silea să susțină ordinea și a fost și un rănit.*[23]

[22] Stelian Vasilescu, *Oameni din Bihor. Dicționar sentimental,* Ed. Iosif Vulcan, Oradea, 2002, p.77.
[23] Ion Popescu-Puțuri, Ștefan Pascu, *1918 la români. Documentele Unirii,* vol.VII, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 354, doc. nr. 323.

7. Iacob Radu

Asemeni multor participanți la Marea Unire din partea județului Bihor, Iacob Radu este originar de pe alte meleaguri: s-a născut în comuna Rădești (Tâmpăhaza Uifalău) județul Alba, în anul 1868. Face studiile primare la Aiud, secundare la Blaj, iar cele superioare la Roma, unde își ia doctoratul în Teologie și Filosofie. Hirotonit preot, a funcționat în secuime, după aceea ca vicar în Hațeg, canonic capitular în Lugoj, prepozit capitular în Oradea Mare. De aceea este reprezentantul Capitlului Catedral greco-catolic din Oradea Mare, județul Bihor, participând la Marea Unire de la Alba Iulia din 1 Decembrie, 1918. Pentru intensa lui activitate culturală și ecleziastică, Iacob Radu a fost distins cu titlul de Protonotar apostolic și prelat papal. A decedat în luna iulie 1932, la Oradea și este înmormântat în cripta bisericii din Rădești.

Spirit cercetător, cu profunde sentimente românești, Iacob Radu a scris numeroase cărți, în special pe teme religioase: *Biserica Sfintei Uniri din Tâmpăhaza-Uifalău (Rădești)*, 1911; *Istoria vicariatului greco-catolic al Hațegului,* Lugoj, 1912; *Viața și operele Episcopului Dr. Demetriu Radu,* vol. I, *Predici*, Oradea, 1923; *Manuscrisele din biblioteca*

Episcopiei greco-catolice din Oradea, București, 1923; *Doi luceferi rătăcitori: Gheorghe Șincai și Samuil Micu Clain,* București, 1924; *Samuil Vulcan, Episcop român unit al Orăzii,* (1806-1839) și *Biserica Ortodoxă Română*, Oradea, 1925; *Fundațiunea Episcopului Demetriu Radu,* Oradea, 1925; *Foștii elevi români uniți ai școalelor din Roma,* Beiuș, 1929; *In memoriam, prinos memoriei Episcopului dr. Demetriu Radu,* Oradea, 1930. În biblioteca din Oradea, Iacob Radu a descoperit *23 de fascicole și mai multe foi răzlețe, scrise în coloane; conțin învățături sau vorbiri sacre și diverse însemnări, parte cu litere latine, parte cu cirilice.*[24]

Iacob Radu, bazându-se pe documente de arhivă ne informează că în anul 1813, episcopul Samuil Vulcan, printr-o circulară scrisă cu litere latine a îndatorat pe preoți să catehizeze pe prunci de două ori în săptămână, în școală, ori acolo unde nu este școală, la ei acasă și să raporteze despre starea școalei și despre cărțile lipsă ale școlarilor. Despre cărturarul iluminist bihorean, Iacob Radu afirmă că a fost un sprijinitor generos al tuturor mișcărilor culturale române din timpul său.

Așa a fost și prelatul papal Iacob Radu. El este autorul lucrării *Viața și operele episcopului dr. Demetriu Radu,*

[24] Este vorba manuscrisul nr. 278 din catalogul întocmit de Iacob Radu, *Manuscriptele lui Samuil Vulcan.*

Predici (vol. I), Oradea, 1923.[25]

În lista credenționalelor, figurează un dr. Ioan Iacob, avocat, din Ceica, dar nu din Batăr. Confuzie sau coincidență de nume? După un sfert de veac, dar după 100 de ani; rămâne să cercetăm, nu-i așa?

Generalul Berthelot a sosit în Oradea în decembrie 1918. După oficialități, a fost întâmpinat de țăranii români din Bihor. A urmat delegația țăranilor și țărăncilor din Bihor, condusă de dl. avocat din Ceica, dr. Ioan Iacob. Primirea a fost foarte cordială, generalul rostind următoarele cuvinte izvorâte din inimă: „Vă cunosc și vă iubesc. V-am văzut în Carpați, v-am văzut la Mărășești; v-am văzut flămânzi, v-am văzut desculți, v-am văzut bătuți, dar tot înainte! Acum sunteți liberi – aveți numai răbdare și încredere”.[26]

[25] Mircea Vaida -Voevod, Gelu Neamțu, *1 Decembrie 1918. Mărturii ale participanților,* vol. I-II, Ed. Academiei Române, București, 2005, p. 116.
[26] În *Românul,* an VII, nr. 43, 20 decembrie 1918, p.3.

8. Lazăr Cornel

Deși a activat în cea mai mare parte a vieții sale în Țara Moților, la Hălmagiu, acolo unde negustorii de vite de la Beiuș urcau la târg, Cornel Lazăr s-a născut în comuna Beliu, din Bihor, în anul 1863, a făcut liceul la Beiuș, și-a luat bacalaureatul la Oradea și a absolvit Academia Teologică din Arad. Timp de 17 ani a fost preot în comuna Almaș, iar de atunci a fost ales de către preoțimea protopopiatului Hălmagiu ca protopop-presbiter al acestui ținut. În timpul stăpânirii ungurești, Cornel Lazăr era și inspector al tuturor școlilor confesionale din protopopiatul său.[27] I s-a cerut de către forurile ungurești să așeze pe frontispiciul școlii confesionale din Hălmagiu o tablă-titlu cu denumirea ei în limba maghiară. Dacă nu face acest lucru, își pierde drepturile de congruă (un ajutor bănesc) din partea statului Austro-Ungar. Nicio clipă nu a stat pe gânduri protopopul Cornel Lazăr, renunțând la congruă, dar păstrându-și întreaga sa demnitate de cap bisericesc, de inspector școlar cu un caracter integru, românesc. O întâmplare memorabilă este aceea când trupele

[27] Gelu Neamțu, Mircea Vaida-Voevod, *1 Decembrie 1918. Mărturii ale participanților,* vol. I, Ed. Academiei Române, 2008, p. 170-171.

roșii ale bolșevicilor lui Kuhn Béla au năvălit în Hălmagiu, unde protopopul Cornel Lazăr oficia o căsătorie pentru tânăra pereche Nina Costina și Partenie Lupșa. Protopopul nu-și întrerupe slujba religioasă, insuflând curaj în sufletele tinerilor și reușind să-și îndeplinească întregul ritual creștin ortodox al tainei sfinte a căsătoriei. Văzând trupele ungurești care se apropiau de biserică, a preferat să nu moară de gloanțele ungurești, ci să o ia la fugă prin grădini, sărind garduri, ascunzându-se în șoproane, de unde peste noapte s-a refugiat în munți, ieșind afară din Hălmagiu. Astfel a scăpat cu viață, pentru că jendarii roșii n-ar fi avut milă de el.

Protopopul Cornel Lazăr a fost un model de modestie pilduitoare, edificând și renovând mai multe școli confesionale și biserici; renovarea și pictarea frumoasei biserici din Hălmagiu este un bun exemplu, mai ales că a realizat aceste acțiuni fără niciun ajutor din partea autorităților publice. Societatea *Astra,* unde a fost membru pe viață, Reuniunea învățătorilor din Arad, Liceul *Avram Iancu* din Brad, Episcopia Aradului, Mitropolia Ardealului, unde își avea titlurile lui de membru, fondator sau deputat, păstrează în arhivele lor numeroase acte doveditoare despre activitatea publică românească a acestui înțelept cap bisericesc de pe Valea Crișului Alb. Modestia, spiritul de dăruire, dragostea de neam și țară au fost încununate de participarea sa la Marea Adunare Națională de la 1 Decembrie din Alba

Iulia. *De la el am învățat să ne iubim Neamul și Țara,* spun moții din Hălmagiu, care regretă că mormântul său nu este în zona Țării Moților. Deși a militat pentru unitatea românilor în zona Hălmagiului, protopopul Cornel Lazăr s-a ivit din solul mănos al Bihorului, s-a școlit la liceul episcopului Samuil Vulcan din Beiuș, de aceea considerăm că el reprezintă cu cinste demnitatea românilor ardeleni din Bihor, care-i cinstesc memoria, mai ales cu prilejul Centenarului Marii Uniri.

Cu ocazia vizitei generalului Berthelot la Arad, o ceată de gardiști maghiari au invadat sediul Seminarului Teologic, sub pretextul că ar fi arme și muniții, au spart ușile, iar la retragere au tras foc asupra locuinței părintelui Cornel Lazăr, fără a fi rănit cineva, din fericire. Nu le-a păsat gardiștilor unguri că se afla un general francez acolo, a cărui viață putea fi primejduită. Casa părintelui se găsea în apropierea seminarului, iar ura jendarilor se îndrepta împotriva ideii de românitate, pe care părintele Cornel Lazăr o simboliza, așa cum s-a văzut în numeroasele cazuri de masacre în Bihorul nostru.[28]

[28] Cf. *Românul,* an VII, nr.43, decembrie 1918, p. 2.

9. Munteanu Alexandru

Vrednicul protopop bihorean Alexandru Munteanu a lui Vasile s-a născut în Lipova în anul 1871, face liceul la Beiuș și la Brad, iar apoi urmează Teologia la Caransebeș; între anii 1898 -1899 și-a completat studiile la București, perioadă în care a audiat și cursurile Facultății de Litere. În anul 1900 se reîntoarce acasă și este ales preot în Cherechiu, Bihor, iar din 1906 devine protopop în Tileagd, în apropiere de Oradea. Prin documentul nr.1271 eliberat pentru **Alexandru Munteanu**, **protopop în Tileagd**, Bihor, din partea Consistoriul român greco-catolic din Oradea se confirmă credenționalul său.[29] Preot bun și devotat neamului său, poet gingaș cu alese sentimente creștine, desfășoară o activitate rodnică pe tărâm cultural și creștinesc, iar în 1 Decembrie 1918 este unul dintre preoții care participă la Adunarea Națională de la Alba -Iulia. Interesant este faptul că el participă alături de Elena Munteanu, soția sa, născută Călniceanu, care are credențional din partea Reuniunii Femeilor Române din Beiuș și jur, împreună cu Elena Ardelean,

[29] În vol. *1918 la români. Documentele Unirii,* vol IX, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 560.

care a reprezentat pe beiușeni, din aceeași Reuniune a Femeilor Române din Beiuș și jur.

După Marea Unire, protopopul Alexandru Munteanu este ales senator și din această poziție înaltă luptă pentru biserica ortodoxă și pentru școala românească din Transilvania. Din 1925, el va fi numit protopop la Biserica Albă, din nefericire pentru scurtă vreme, deoarece se stinge din viață în 28 august 1929. Este regretat de întreg Bihorul, fiind înmormântat în Oradea cu un sobor din 14 preoți, iar primarul Oradiei din vremea aceea, dr. Aurel Lazăr rostește un discurs funebral în care elogiază lupta titanică dusă de protopopul Alexandru Munteanu pentru păstrarea limbii și legii românești în Ungaria de ieri. Consilierul Eparhial, Alexandru Călniceanu, cumnatul său bun și prieten de nădejde, elogiază meritele sale pe tărâm familial și cultural. Alți vorbitori au evocat ordinele și medaliile cu care a fost răsplătit pentru munca sa pe toate planurile: național, religios, familial, cultural. Astfel, protopopul Alexandru Munteanu a fost decorat cu:

- Coroana României în grad de Comandor;
- Coroana României în grad de Ofițer;
- Steaua României în grad de Ofițer;
- Răsplata muncii pentru Biserică;
- Medalia Bene Merendi cl. I.

Protopopul bihorean, un luptător și un bun român, a fost plâns de întreg Bihorul, la trecerea sa la cele veșnice în 28 august 1929, dar mai ales de familia sa minunată: frumoasa soție Elena, cea care a fost alături de el la Alba Iulia în 1 Decembrie 1918, fiica Alexandrina și fiul Tiberiu, de iubita sa mamă, văduva Persida Munteanu, de familia Călniceanu, dar și de tot sufletul creștinesc al județului pentru care s-a jertfit, și el: *Ne-a indicat ca un meteor cărările ce ne-au dus la România Mare*[30], după cum spuneau colegii săi. Articolul *in memoriam* a apărut în Organul oficial al Eparhiei Ortodoxe Române a Aradului, *Biserica și școala*, și se încheie astfel: *Dumnezeu să așeze sufletul bun al protopopului Alexandru Munteanu în cununa celor aleși!* Amin![31]

Poemele sale răspund idealurilor din vremea aceea; iată cât de sugestiv este îndemnul poetului protopop:

De la Abrud, de prin Albac,/Din Ţebea, unde moaşte zac, /Din câmpul sfintei libertăţi,/Din cel Bănat cu bunătăţi /

Veniţi la praznic mici şi mari / Voinici cu piepturile tari/ Eroii noştri legendari,/ Sub steagul nostru tricolor/ Noi vrem unirea tuturor![32]

Versurile sale sunt chemări la lupta pentru unire a tuturor

[30] În *Biserica și școala,* an LIII, nr. 37, Arad, 8 sept., 1929, p. 3-4.
[31] Idem op. cit., p.4.
[32] Al. Munteanu al lui Vasile, Noi vrem unirea tuturor, în Românul, an VII, nr. 21/1918.

românilor, indiferent în ce parte a Transilvaniei s-ar afla, sub simbolul aceluiași tricolor ce a fluturat odinioară cu moții în Abrud, în Albac, în Țebea...

10. Papp E. Petre

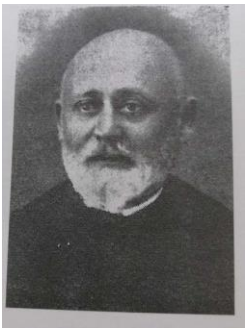

Personalitate marcantă a vremii sale, protopopul Petre Papp s-a născut în 12 aprilie 1881 în comuna Lupoaia, județul Bihor. Face liceul la Beiuș, în ctitoria vulcaniană, apoi urmează Teologia la Arad, unde între 1905-1907 va lucra în redacția ziarului național *Tribuna*. Este hirotonit și devine preot în Pocola, lângă Beiuș, iar în 1908 este numit protopop de Beiuș. În Pocola va rămâne până în toamna lui 1918, iar munca sa este recunoscută de enoriașii din Pocola și Beiuș; el organizează cursuri de alfabetizare pentru sătenii care nu știau carte, pune bazele unei biblioteci în 1911, cu peste 150 de volume, pune bazele unui grânar pentru țăranii care aveau nevoie de cereale în vremuri grele și unde le găseau cu împrumut. În primii doi ani de activitate ca preot în Pocola, Petru Papp a funcționat și ca dascăl la școala confesională ortodoxă din localitate. Mai mult de atât, a zidit o biserică, o casă parohială și o nouă școală confesională ortodoxă pentru copiii sătenilor.[33] A fost unul dintre cei mai importanți colaboratori ai martirului Ioan Ciordaș la Beiuș, fiind

[33] Stelian Vasilescu, *Oameni din Bihor. Dicționar sentimental*, Ed. Iosif Vulcan, Oradea, 2002, p.221-222.

și unul dintre cei mai viteji luptători naționali din Bihor, militând împotriva inamicilor românilor cu vorba și cu fapta. Mintea sa luminată a fost călăuzitoarea unor fapte pe măsură.

La Adunarea Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, Petre Papp reprezintă protopopiatul din Beiuș. A fost ales membru în Marele Sfat Național, unde a venit cu amendamente la legea agrară, cunoscând foarte bine situația românilor din satele bihorene. La data de 22 decembrie 1918, Petru E. Papp devine primul protopop român ortodox din ținuturile Bihariei. În Parlament a reprezentat circumscripția Răbăgani, iar în 1926 a fost ales deputat averescian al județului Bihor. În orice situație, Petru Papp a reprezentat cu cinste bihorenii, chiar de la cea mai înaltă tribună politică a țării, adică în Parlamentul României. În 1936 este ridicat la rangul de Iconom Stavrofor. Pentru meritele sale deosebite pe tărâm cultural și religios, bihoreanul Petre Papp a fost decorat cu *Răsplata muncii pentru Biserică Clasa I*, *Steaua României* și *Coroana României în grad de ofițer*. În septembrie 1943, pe când profesorul Ioachim Crăciun adună datele pentru albumul Marii Uniri, îl găsim la Beiuș. Protopopul Petre Papp a scris și a publicat mai multe cărți, dintre care amintim: *Din trecutul Beiușului – pagini de istorie și jertfe; Monografia Bisericii Ortodoxe Române din Beiuș; Biografia mecenatului I. Popovici – Papfi; Biografia avocatului Paul Papp din Beiuș; Legături*

sufletești între Beiuș și Sibiu; Oameni și locuri din Beiușul românesc etc.

Om al timpului său, românul Petru Papp a fost și un excelent publicist, ancorat în actualitatea politică, socială și culturală a Transilvaniei. A publicat sute de articole în presa vremii prin: *Tribuna, Biserica și Școala, Tribuna poporului, Românul (din Arad), Luceafărul, Lumina, Voința, Revista teologică, Beiușul, Gazeta de vest ș.a.* A militat în presă pentru pedepsirea vinovaților de uciderea martirilor Ciordaș și Bolcaș din Beiuș, a solicitat ridicarea unui monument în cinstea celor doi luptători pentru unitatea națională, mai ales că celor doi li s-a adăugat și Nicolae Bogdan, martirul de la Vașcău, dar și alți luptători, țărani și intelectuali de prin partea locului. El acuză în ziarul *Beiușul* pe neglijenții de la Parchet, Curtea marțială și Justiție, deoarece nu-și fac datoria. Este prins Magos, și 11 complici ai săi, săcui și unguri bolșevici din Beiuș și din Tărcaia. Procesul asasinilor a avut loc la Tribunalul din Oradea între 27 mai-17 iunie 1925, fiind audiați 300 de martori, iar pedeapsa a fost de 9 ani muncă silnică pentru Magos, 1 an și trei luni pentru Sachs, iar săcuiul Verböczy, capul răutăților, a scăpat! Restul ucigașilor au fost achitați din lipsă de dovezi.[34]

Protopopul Petru Papp atât de stimat și iubit de românii din Bihor, a murit la Beiuș în ziua de 16 august 1945, lăsând

[34] Idem op.cit. p. 222.

în urma lui o amintire luminoasă. În cimitirul din deal, la Beiuș, protopopul are un monument funerar impresionant, după cum se poate vedea din fotografiile făcute de noi.

Mai târziu, în 10 noiembrie 1934, din partea fiului Beiușului, dr. Ioan P. Papp, care la acea dată era președinte al Curții de Apel Cluj, se primește la Primăria din Beiuș suma de 1000 lei pentru a se împărți ca ajutor urgent săracilor din Beiuș (bătrâni și copii). Lista ajutoarelor s-o stabilească delegatul primăriei cu domnii protopopi din Beiuș: Petru E. Papp și dr. Valeriu Hetcou, în memoria tatălui său decedat, Pavel Papp.[35]

Ziarul *Românul* anunță că a apărut cea mai bună carte de rugăciuni, întocmită de preotul Petru E. Papp, iar vânzarea ei se face în folosul școlii românești din Pocola, are 280 de pagini și cuprinde tot ce este necesar pentru mângâierea sufletească a unui creștin. Cartea se afla, la vremea aceea, spre vânzare la *Librăria Diecezană* din Arad și la Librăria *Doina* din Beiuș.[36]

[35] În Nicolae Brânda, Ioan Degău, *Beiușul și lumea lui.Studiu monografic,* vol. II, Ed. Primus Oradea, p. 814.
[36] În *Românul,* an VI, nr. 22, 11 februarie, 1916, p.7.

11. Sârbu Petru

Participant la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, protopopul Petru Sârbu a fost delegat ortodox român al tractului Beliu din județul Bihor. Protopopul Petru Sârbu s-a născut în Girișul Negru, județul Bihor în 16 iulie 1863 și a decedat în 4 iunie 1930.[37] În postura sa de șef al agitatorilor înaintea Marii Uniri, protopopul din Beliu propune ca semn de recunoaștere o ramură verde de brad la pălărie, sugerând maselor de oameni că acest pământ este românesc și se va încorpora în România. Îndemnul era foarte clar: *Chiar dacă știți, nu vorbiți ungurește! Nu e permis să faceți aceasta! Limba română va lua în curând locul celei maghiare și nu veți mai plăti 5 zloți tălmaciului. Toți preoții din protopopiatul Beliu erau șefii acestor agitatori, deviza lor fiind: Trăiască România![38]*

Agitatorii, între care și protopopul Petru Sârbu (scris uneori Serb în documentele vremii), alergau pe jos, cu căruța, din casă în casă, din sat în sat și încurajau pe fiecare

[37] Mircea Vaida-Voevod, Gelu Neamțu, *1 Decembrie 1918. Mărturii ale participanților,* vol. I-II, Ed. Academiei Române, București, 2005
[38] Datele sunt menționate în *Nagyvárad*, nr. 92 din 1906.

român în parte în campania de alegeri a lui Aurel Lazăr, îndemnând la solidaritate în jurul steagului național, în ideea că Ardealul, inclusiv Bihorul, se va putea uni cu România. Administrația ungurească a ripostat împotriva acestei campanii cu reprimări sălbatice; astfel s-au spart geamurile băncii *Bihoreana,* filiala Tinca în seara zilei de 21 aprilie 1906, iar în 22 aprilie clădirea a fost din nou asaltată, fiindcă acolo trăsese în gazdă candidatul român Aurel Lazăr. Ca o consecință a acestor fapte, satele românești din jur se revoltară, iar efectivul jandarmeriei din Tinca s-a sporit, pentru că securitatea locuitorilor unguri era în primejdie, considera pretorele Verner din Tinca!

Datele referitoare la protopopul Petru Sârbu sunt oferite de către fiul său, Ananie Sârbu, paroh ortodox român, dar sunt destul de lacunare, în schimb fotografia este impresionantă.

12. Tărău Iosif

Delegatul Cercului electoral Aleșd, Iosif Tărău s-a născut în anul 1882 în Săcădat, județul Bihor. A fost absolvent al Academiei Teologice din Oradea și al Academiei de Drept din Oradea. La data Marii Uniri era preot ortodox în Săcădat. Militant activ pentru înfăptuirea Marii Uniri, Iosif Tărău a fost colaborator al periodicelor *Tribuna și Biserica și școala* ale căror articole le explica sătenilor. A organizat Garda Națională Română din Săcădat, iar **la Alba Iulia a fost în fruntea unei delegații de 40 de români din Săcădat,** participând cu toții la actul înfăptuirii visului strămoșesc: unirea tuturor românilor.

Preotul Iosif Tărău a fost însărcinat cu aprovizionarea județului Bihor în condițiile stării de război din 1919, la granița de vest a țării. A fost membru al Congresului Bisericesc Ortodox de la Sibiu. A decedat în București în anul 1969, după o viață dedicată slujirii patriei și credinței străbune.

*

În concluzie, am selectat 12 preoți bihoreni dintre cei mai importanți care au participat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia în 1 Decembrie 1918, fiind în fruntea credincioșilor, ca model de credință și moralitate; alții și-au dus cu ei și soțiile devotate. Numărul celor aleși nu este întâmplător, au fost adevărați apostoli ai neamului românesc, mai ales că ei au propovăduit ideea unității și libertății naționale, implicându-se activ în mișcarea de eliberare națională a românilor din Transilvania. Unii au suferit din acest motiv și după 1945, adevărați martiri, când au fost condamnați la ani grei de pușcărie de către puterile comuniste. Ortodocși sau greco-catolici, ei au fost uniți în spiritul unității și libertății neamului românesc, pe care l-au servit cu devotament. Jertfa lor este meritorie, recunoștința noastră veșnică. Să le fie memoria binecuvântată în veci!

THE PERFORMERS OF THE GREAT UNION

- Priests from Bihor -

Foreword

In Bihor, great political men came as fighters for national freedom and for the Union, men such as Ignatie Darabant, Samuil Vulcan, Iosif Vulcan, Vasile Lucaciu from Satu Mare, Aurel Lazăr, MARIA VAIDA 6 Roman Ciorogariu, Gheorghe Ciuhandu, Partenie Cosma, Deme-triu Radu and many others. But, who still remembers today Victor Borlan, Camil Selăgian, Ioan Chidioșan, Alexandru Ghera, Vasile Chirvai, Valer Mărcuș, Nicolae Bolcaș and other hundreds of fighters buried in the chronicles' dust? Is it fair to forget them in this year of remembering? It is said that people don't die as long as the living still remember them, still mention them, still call them from their memories, still light a candle, still evoke, even if seldom, a certain action they made.

Maria Vaida makes immortals of all those history makers and Romania's makers from Țara Crișurilor, which is not a small thing. This book of apparently small deeds, but gathered together become major historical facts, reminds me of the forgotten Coșbuc's verses: "Picurii cu strop de strop/Fac al mărilor potop" (The drops one by one/Make the great seas flood) and of a study, also forgotten – this time belonging to our historiography patriarch, Nicolae Iorga – "Istoria țerii prin cei mici" ("History of the country though the small ones").

If we were to study these testimonies of the past, we wouldn't be able to write so many elucubrations about the past and we couldn't write anymore that the Romanians didn't want the Union, because they were (supposedly!) full of awe towards the superior culture of their masters and oppressors. The historian has the duty to pull the truth to the light, as humanly possible, and not to write essays, poems, dramas, comedies, to paint scenes or to write symphonic suite on revolute themes. What would the artists do them?

All the people and all creators can make history, because history means a lived life and a life experience, but only the historians have the duty to reveal past life, "just as it was", i.e. to reconstitute the life depending on the truth criterion. When we shall follow the example of this book and we shall have the frescos of Romanians life from all the small Romanian countries – because Romania is a country of countries – then we shall be able to reconstitute the biggest fresco of 1918 for the Romanians, the Romanians seen in depth assembly. And how wonderful will then be ordered all from the past and from the present, to make a future for ourselves! And the enmities shall cease, and the storm shall be calmed, exactly like in the year of grace 1918, the one who brought us all comfort! And how well will the sons and the grandsons understand that the fathers and the grandfathers and the great-grandfathers went THE GREAT UNION IN WESTERN TRANSYLVANIA into the next world

sooner than they should've just to create this beautiful haven called Romania! And what a blessing will the Most Holy One pour on us, the sinners and the humbles, us, who knew how to make history through the small ones! This book, dedicated to the silent action of the modest and forgotten, not only that takes them out from oblivion, but also teaches us to look confident into the future. This represents not only a history lesson, but also a life lesson!

Ioan-Aurel Pop

Cluj-Napoca,
a century after the Great Union

1. Roman Ciorogariu (Romul)

The patriotic bishop and scholar Roman R. Ciorogariu was the representative of the Romanian Orthodox Vicariate in Oradea at the Great Union of December 1, 1918; Roman Ciorogariu was elected to the Grand Council of the Nation. In the first Parliament of the reunited Romania, he represented the Aleșd constituency from Bihor, which is why we include him among the Bihor residents, but also for another aspect. In his family tradition, he had a vivid memory of the fight for freedom and national rights. His father, Dimitrie, came from a family of landowners from the village of Ociu; having been relocated to Pecica, Dimitrie, as a hardworking farmer, was elected mayor. Roman Ciorogariu's mother, Maria, came from the Nicoară family from Giula; the priests and teachers of Pecica gathered in the family home, and the children were raised in an atmosphere of traditional morality, of constant information about the political events of the day, discussed with enthusiasm by the intellectuals of the village, in the welcoming house of the mayor Dimitrie Ciorogariu[39]. His ancestors were uprooted after Horia's

[39] Stelian Vasilescu, *People from Bihor*, Sentimental Dictionary, Iosif

uprising and colonized in the Arad Plain, by an imperial administrative act. He was born in 1852 on December 6, in the Romanian commune of Pecica, Arad County, where he died in 1936. He had three more siblings: Cristina, Emilia, Ștefan. He attended primary school in his native commune, then high school in Arad, Pojon and Hodmezövásárhély, in Hungarian schools. He enrolled in the Academy of Law in Oradea, but spent time in the house of the first prefect David Nicoară, as a private tutor and chancellor. In the fall of 1874 he began his military service and did his internship in the famous Romanian Infantry Regiment No. 50 in Alba Iulia. The following year he was accepted as a student at the Theological Institute in Arad, upon graduation of which he was sent abroad on a scholarship to specialize as a theology professor. He enrolled at the University of Leipzig, attended philosophy and theology courses, then moved to the University of Bonn, where he attended philosophy courses taught by professors: Iurgen, Bonna and Mayer, and theology by Reusch, Langen and Knoth. Upon his return, he was appointed substitute professor at the Pedagogical Theological Institute in Arad. In 1900 he entered monastic life. His professional ascension reached the rank of Bishop.

From 1917 he organized the National Council of Bihor, together with Dr. Aurel Lazar. Like other martyrs, in 1919

Vulcan Publishing, Oradea, 2002, p. 68 69.

he was taken from his home at night and sentenced to death by a patrol of szekler soldiers. Miraculously, he escaped with the help of parishioners. In 1920, the Senate attack took place, where a bomb fragment broke his right hand. His crippled hand as a hierarch was a symbol of the suffering of a nation, whose life was so much attempted, but which, after a few bleeds, rose, purified itself and regained its vitality. All his speeches vibrated with love for nation and homeland, proving a profound wisdom, good faith and one of the most impressive documentation. His Majesty the King appreciated him with honorary distinctions as a great hierarch and great patriot. Thus, Roman Ciorogariu was awarded the following decorations: Star of Romania in the grade of Grand Cross; Crown of Romania in the grade of Grand Cross; Ferdinand I Star in the rank of Grand Officer; Commander of *the Romanian Eagle*; Honorary Member of the Romanian Academy, etc.

Bishop Roman Ciorogariu passed away on January 21, 1936 and was buried in Oradea, being one of the most worthy sons of a unified Romania. *Despite all the research that has been carried out so far, the real dimensions of the efforts of this devoted servant of the school, as well as those of a historiographical nature, have not been highlighted, reflected especially in his important book* ***"Days Lived".*** *It still captivates the reader through the relaxed and, at the same time, vivid way in which the events of the autumn of*

1918 and the beginning of the following are evoked, when the people of Bihor fought the final battle for the Union, which was marked by bloody confrontations with the foreign occupation army, with numerous victims, such as Dr. Ioan Ciordaș, Dr. Nicolae Bolcaș, Nicolae Bogdan and many others. It is necessary to state that Roman R. Ciorogariu had a particularly important role in these dramatic historical circumstances, exposing himself to countless threats from the old authorities, which were demolished by the new power, which was established and which represented the will of the majority Romanian population. (...) Through his authentic Romanian feeling, but also through the cultural and political deeds in which he was involved, Roman Ciorogariu manifested himself as an important personality of Romanian society in the western parts of the country, at the beginning of this century.[40]

In his personality and work as a professor, monk, hierarch and publicist of great civic and moral authority, we notice some of the defining characteristics of the Romanian intellectual from Transylvania, confronted with the immense despotic power of the Habsburg Empire, especially with the irresponsible policy that the arrogant and chauvinistic rulers from Budapest carried out towards all non-Hungarian

[40] Viorel Faur, *Roman R. Ciorogariu*, in *The Three Criș Rivers*, year II, no. 6(15), June 1991, p. 15

nationalities in the so-called millennial Kingdom.[41]

On June 22, 1919, the people of Beiuș, Vașcău, Ceica gathered to bring an offering of gratitude to the throne, declaring themselves united with the principles of His Majesty the King. The people pay homage to the glorious Romanian army and offer any sacrifice only to maintain a unified Romania. The president of this assembly held in Beiuș was R.R. Ciorogariu, the episcopal vicar of Oradea Mare.[42]

In 1920, in Arad, the newspaper Românul announced the holding of the 32nd general assembly of *Victoria Bank*, *one of the most solid banking institutions in Transylvania, which came into being from economic and financial needs, in the defensive battle that the Romanian people here had to fight in order to be able to preserve themselves against the tendencies of total subjugation and destruction as a specific nation*.[43] The assembly was opened by the president of the bank, His Eminence, vicar father Roman Ciorogariu; notaries were: George Popovici and N. Antonescu, along with shareholders: Dimitrie Muscan and Iosif Moldovan, and the election commission elected the archpriest father Dr. D. Barbu, Dr. Stefan Mărcuș and Dr. Teodor

[41] Mihail Diaconescu, *Icons from the past and today*, Magic Print Publishing House, Onești, 2017, p. 99.
[42] In *Românul*, year VIII, no. 50, June 29, 1919, p. 3.
[43] In *Românul*, year IX, no. 137, June 30, 1920, p.3.

Burdan. The following were elected for a five-year term: Father Roman Ciorogariu and Dr. Aurel Demian; in addition, to the management: Dr. S. Ispravnic and Procopiu Givulescu, and in the supervisory committee Dr. Sever Miclea and Ilie Papp. Interestingly, the assembly voted to allocate the amount of 25 thousand crowns for philanthropic and cultural purposes.[44]

The death of Bishop Roman Ciorogariu's kind sister, Emilia, married Bodrojan, is announced in the newspaper *Românul*, under the title *Tușa Milena has died*. A martyr in the purest sense of the word, the modest teacher is mourned by all the people of Pecica in Banat: *Where there was trouble and danger, there Tușa was, and where she arrived, trouble and danger disappeared, for with her spirit she refreshed everyone. Her house, when you entered, you felt at home, no one left here unsatisfied, how many impoverished boys from here received courage, advice, encouragement to work and a longing for books, then becoming pioneers of culture...* The author of the article, a former student of the worthy teacher, so loved by her students, dedicates a beautiful quatrain to her:

Today, like a saint from an old icon/ You gently rose to me with your gentle face/

With a kind smile, with kind and clear eyes/ Shining with

[44] *Ibid., p.3*

tears and light. (signs M)[45]

As for the distinguished theologian and penman of high intellectual standing, here is what historian Nicolae Iorga said at the time of the high prelate's death: *A man of great will, young in convictions and energy, descends into the grave at the age of a patriarch. (...) Among the Orthodox hierarchs beyond the mountains, he was the only one who embodied the stubborn struggle for freedom of his people, and hence the great prestige he enjoyed, which the new currents against the homeland had marked in the attack on the Senate, breaking his constantly fighting hand. But for him, the struggle meant creation. In Oradea, where there had only been the deanery of Mangra, the man of betrayal, he found nothing. Everything there: organization, building, the bishopric, itself is nothing but the efflux of his invincible will. And thus Roman, the first Romanian bishop of the Orthodox Church in Oradea, enrolled himself among the great founders of the nation.*[46]

Bishop Roman Ciorogariu rests in the Cathedral in the center of Oradea, called the Church with moon. The Romanian priests of Transylvania, martyrs of the national cause and of our Orthodox faith, did not renounce their

[45] *Ibid., p.2*

[46] Nicolae Iorga, *Roman Ciorogariu*, in *Neamul Românesc*, year XXXI, no. 27, February 6, 1936, p. 1.

values. That is why they were imprisoned, tortured and killed. The values they believed in were stronger than death, and unity, freedom and the Romanian language are just three of them. Our heroes have passed into the afterlife, but the ideas for which they sacrificed themselves live on; let us not let them die!

2. Ciuhandu Gheorghe

Although he represented the Romanian Orthodox Consistory of Arad in Alba Iulia, Gheorghe Ciuhandu is from Bihor. He was born on April 23, 1875 in the town of Roșia, Bihor County. Becoming a teacher, then professor at the Theological Institute of Arad, he became a school assessor in the Consistory of Arad in 1905. This explains the fact that he received credentials from this institution to participate in the Great National Assembly in Alba Iulia on December 1. Priest and historian, Gheorghe Ciuhandu was elected an honorary member of the Romanian Academy on May 30, 1947, with the speech entitled: *The Romanians from the Arad Plain two centuries ago*, a vast monograph that includes extremely valuable statistical data, especially between the years 1743 and 1752.[47] He is the author of the *Prayer of the Romanian*, included in circular no. 147 of 1918, distributed through churches, throughout the diocese, in which God's help is requested for the achievement of the Union. The confessions of his contemporaries have made a memorable

[47] Stelian Vasilescu, *People of Bihor 1940 2000. Sentimental Dictionary*, Iosif Vulcan Publishing, Oradea, p.7-9

portrait of him: *He was a tall man, slightly stooped, with a impressive more gray beard, that covered his chest, with hair reaching his shoulders, according to the custom of the elders from his native village of Roșia, with a penetrating gaze of a shepherd – a barely controlled Dacian, lost from the impulse of his will for justice and truth for the good of the community, among piles of books and documents*. (Titus Roșu)

In 1920, on the occasion of the solemnities of December 1, in Arad, Dr. Gheorghe Ciuhandu delivers an impressive speech to which he gives a motto from the Holy Apostle Paul, *Epistle to the Galatians, V, 13: You are called to freedom, brothers! Only do not give your freedom as an excuse for the flesh, but through love serve one another*.[48] As it began, Gheorghe Ciuhandu's speech refers to the concept of freedom, in the biblical sense of the term, and the formula of address is: Beloved Christians! A very good orator, the priest excites the hearts of those gathered and his explanations are understood by both the common people and the educated. A good example in this sense is the answer to the possible question: what does St. Paul's sermon on religious moral freedom have to do with the Assembly of Alba Iulia and with the freedom of the Romanian nation? *Christianity is the law of the human soul*, says the orator,

[48] In *Românul*, year IX, no. 260, Dec. 3, 1920, p. 3.

completing in Latin: *Anima hominis naturaliter Christiana.* The evangelical arguments are explained in a way that everyone can understand: *In other words, the idea of freedom, which must also prevail in our society and in state life, commands us a public service through love for our neighbor and, at the same time, a avoidance of anything offensive to the commandment of Christian love, in which the fulfillment of the entire law is concentrated, as the same apostle tells us. (...) The fate of such states, which trample on God's commandments to respect the freedom and justice of peoples and individuals, has been amply demonstrated to us, more recently, by the collapse of the Austro-Hungarian monarchy, on whose ruins the New Roumania Country rises*.[49] For each socio-professional category, the orator brings convincing arguments, through rhetorical interrogations, through enumerations: the intellectual, the farmer, the industrialist, the craftsman, the merchant, the speculator, the political authorities, public opinion and, of course, the Church, *which has a right and a high duty: to open only the process of consciences, and this consists in urging every good Romanian - in the service or outside the service - to follow the commandments of Saint Paul on Christian freedom, for only in this way will we save our consciences; only in this way will we align ourselves with the decisions of Alba Iulia, and only in this way will we be*

[49] Ibid., p. 3

able to create the lasting happiness of Greater Romania. (...) The end of the speech is a wish: *May the Lord make every Romanian in his place, an apostle of Christian freedom, through which the Romanian kingdom may grow and flourish, forever, Amen!*[50]

The scholar Gheorghe Ciuhandu published over 60 volumes, researching archives from Arad, Oradea, from the villages of Bihor or Banat, especially in the archives of the churches. The people of Bihor owe him the studies on the *Calvinist Songbook* printed in Oradea in Romanian, between 1579 and 1573, and on the oldest *Liturgy Book*, a Romanian manuscript discovered in Bihor, about the existence of which he writes in *The Three Criș Rivers* in 1920, as well as on other old traces of Romanian culture from these parts of the country.[51] Academician Gheorghe Ciuhandu, priest and historian, combined the purpose of the church with the great national ideal. Here is what he says: *If data from the time after the Assembly of Alba Iulia are needed, they are found, sent by me to the Institute of History, in connection with the volume that will be published about those who have wielded the historical pen, among whom I have the honor of being listed.*[52]

[50] Ibid., p. 3
[51] Idem, op. cit. p.8.
[52] Ibid., p.77-78.

3. Radu Demetriu

The bishop of rare authority, Dr. Demetriu Radu, was born on November 7, 1861, in the village of Rădești, he attended primary school in Aiud, high school in Blaj. In 1879, Metropolitan Vancea sent him to Rome to study. Here he studied at the Greek College of *St. Athanasius*, then at the renowned *De Propaganda Fide* faculty, where he studied Philosophy and Theology. In 1885, Demetriu Radu completed his studies and passed the graduation exam with a brilliant dissertation and a public theological discussion, in the presence of Pontiff Leo XIII and the most renowned theologians in the Eternal City. The Romanian received his doctorate in theology, promoted with the mention *Cum aplausu* and a gold medal as a sign of everyone's admiration. Intelligence, culture, infallible memory, the fact that he was a polyglot, are qualities that make him become the best of the best. In 1885 he was ordained a priest in Rome. After his ordination, he went to Bucharest as parish priest of the Greek Catholic Romanians there. In Bucharest, he was appointed by the Roman Catholic Archbishop Paul Iosif Palma as a professor at the Theological Seminary in *Cioplea*, and then director of the

Archdiocesan Seminary in Bucharest, which had recently been crereated, as well as general economist.

On two occasions, being well known and appreciated by the ruling circles of the Kingdom of Romania, he was sent by the then Prime Minister Ion C. Brătianu and by King Carol I to the Vatican, in order to smooth over some divergences that had arisen in the relations between the Kingdom of Romania and the Holy See.[53]

Ordained priest, he was sent to Bucharest as a priest for the united Romanians, becoming a professor of dogmatics, church history and the Romanian language at the *St. Joseph* Catholic Seminary. His outstanding activity earned him the title of archpriest, seminary director and general economist of the archdiocese of Bucharest. In this way, he came to the attention of King Carol I, who entrusted him with diplomatic missions to the Vatican.

As a consequence of his merits, he was appointed Bishop of the Diocese of Lugoj, at only 35 years old. From this position, he prudently manages the diocesan funds, buys a house and a garden for the construction of a wing through which to enlarge the episcopal palace. He raises the Prislop Monastery from the ruins and sanctifies it on May 10, 1901, becoming a place of pilgrimage for believers. In the same year he also publishes the work *Historical Schematism of*

[53] https://ro.wikipedia.org/wiki/Demetriu_Radu

the Lugoj Diocese. After this, in 1903 he is appointed head of the diocese of Oradea Mare, where he directs all his efforts towards affirming the Romanian element on the western border of Transylvania.[54]

The bishop transforms the old episcopal residence into a national palace, of true beauty and perfect good taste; a true palace of Renaissance architecture, similar to those in the West. In his native village, which is now called Rădești, Demetriu Radu built a very beautiful church, hiring the renowned professor Smigelschi as a painter. With money from the government, but also from his own income, the Bishop built a series of schools and church buildings, created the *Radu Fund* to help poor students who wanted to study.

In Oradea, he rebuilt, in 1905, the episcopal palace, according to the designs of the architect C. Rimanoczy junior, restored the Beiuș estate, the house in Holod and the residence in Stâna de Vale.

With a significant amount of money (100,000 crowns), Bishop Demetriu Radu contributed to the construction of the Church of St. Basil the Great on Polon Street in Bucharest, in 1909. In 1910, he built the *Church of the Descent of the Holy Spirit,* in his native village, Rădești. In 1912 he went to

[54] Mircea Vaida Voevod, Gelu Neamțu, *December 1, 1918. Testimonies of the participants*, vol. II, Romanian Academy Publishing House, 2008, p. 240 241

Rome to intervene in the revision of the papal bull regarding the establishment of the Hungarian Greek Catholic bishopric of Hajdúdorog. In 1914 he began the construction of the *Theological Academy* in Oradea, but the war that broke out that year prevented him from completing the project. He refused to become the spokesperson of the Hungarian Prime Minister Ștefan Tisza among the Romanians, unlike other prelates, who supported the Austro-Hungarian authorities of the time. He presided, together with Ioan Papp, Orthodox bishop of Arad and George Pop of Băsești, the Great National Assembly in Alba Iulia, on December 1, 1918. As dean of the United Romanian Episcopate, he embraced the Romanian general Nicolescu, who arrived at the head of the Romanian Army, in Blaj. On May 23, 1919, he hosted King Ferdinand and Queen Maria in the Episcopal Palace of Oradea. He was an unsurpassed orator, a generous supporter of all the deeds and thoughts that uplift the nation, a patriot and diplomat of national reputation **who fell like a martyr on September 8, 1920, in the Senate** building in Bucharest, when criminal hands planted a bomb there that killed him, and left Roman Ciorogariu disabled in his right hand. The Bishop of Oradea died in the assassination attempt planned by Max Goldstein and his accomplices, Saul Osias and Leon Lichtblau. In addition to Bishop Demetriu Radu, the Minister of Justice, Dimitrie Greceanu, and Senator Spirea Gheorghiu also died as a result of the assassination attempt, the latter

dying in hospital.[55] The press of the time mentions the impressive bringing of his lifeless body to Oradea. *He was laid to rest with splendid pomp in the Greek Catholic Cathedral. The earthly remains of the prelate were carried from the train station to the city by a huge crowd. Around the catafalque on which the one who was Bishop Radu lies, the entire population of the city and the province, where the deceased was known by every breath, gathers, because Bishop Demetriu Radu was a priest deeply convinced of the service to which he dedicated his life, and because, during a long series of years of pastoring in Lugoj and Oradea Mare, he fought with all his might for the elevation of the church and his people. (...) A conscious and brilliant protector of the interests of the Romanian church and culture, the name of the deceased Bishop Radu is linked to a long series of great deeds, of beautiful sacrifices, for which the people were and must be eternally grateful to him.*[56]

He was an assistant to the Pontifical Throne, awarded the Archbishop's Pallium, Doctor of Theology and Philosophy, Bishop of Oradea Mare, a man of his time. With his disappearance, Transylvania lost a patron, a patriot, a first-rate bishop. He was buried with national funerals, as befits a martyr, in the church he built, as the chronicler would say...

[55] Idem, op. cit.
[56] În *Românul,* an IX, nr. 270, 16 decembrie 1920, p.3.

4. Golea Alexandru

A memorable character of the Great Union in Bihor County is Alexandru Golea. The son of teacher Ioan Golea and Elisabeta Teodor, he was born in the commune of Vidrasău, Târnava Mică County on September 14, 1883. He attended primary school in the village of Vidrasău, and high school in Târgu Mureș, at the Roman Catholic High School, graduating with the grade of Very Good in 1903. He studied at the Theological Academy in Sibiu, and then at the Law School in Oradea Mare.

Starting with October 28, 1907, he was a priest in Hidișel, Bihor County, and from 1920 he was a priest in Huedin, functioning here as a dean administrator; then he was appointed priest in the commune of Mănăstirea, Ilfov County; he died on June 1, 1936, in Oltenița, Ilfov County, where he is buried. Alexandru Golea had two sons: Ionel, an engineer at Concordia Ploiești, and Alexandru, a graduate in theology and at that time, 1944, a student at the Anti-Aircraft Officers School in Bucharest. In Bihor, Alexandru Golea had an intense activity for the benefit of the community: he built a stone church in place of the small wooden church in

the locality of Hidișel which was consecrated in 1908. He was appointed president of the pastoral circle and awarded a red sash for the special merits he made in this parish.[57]

Alexandru Golea participated in the coronation of King Ferdinand and Queen Maria in Alba Iulia, and on December 1, 1918 he was delegated by the Romanian National Committee in Bihor as a delegate of the Ceica circle. On the list of credentials he is the first from the Ceica circle: Alexandru Golea, priest in Hidișelul Nou, Dr. Emil P. Groza, lawyer, Dr. Ioan Iacob, lawyer, both from Ceica; Ioan Porjea, economist, Dușești, Dr. Eugeniu Niechi, lawyer, Ceica. The data about Alexandru Golea were transmitted to Professor Ioachim Crăciun by the notary Alexandru Trufașiu, by order of the Pretura Plasa Ceica, on January 19, 1944.[58]

[57] Mircea Vaida Voevod, Gelu Neamțu, *December 1, 1918. Testimonies of the participants,* Romanian Academy Publishing House, vol. II, p. 134 135.
[58] Idem op. cit.

5. Hețco Valer

Scattered throughout the territory of Transylvania, the representatives of Bihor at the Great Union of December 1, 1918 came from the most distant places. The representative of the Greek Catholic Protopopate of Beiuș at the Great Union of Transylvania with Romania was Valer Hetco, who had been the parish priest of Beiuș since 1913. He was born in 1877, on April 29, in the commune of Fersig, Satu Mare County, and he attended primary school in Șomcuta Mare, secondary school and high school at the Premonstratens High School in Oradea, where in 1900 he graduated from the Roman Catholic Academy of Theology.[59] In 1901, having been ordained a priest, he was appointed chaplain and master of ceremonies at the Cathedral of Oradea. In 1904, he received his doctorate in canon law from the University of Budapest, after which he became a consistorial assessor and parish priest in Beiuș. Due to his work for the benefit of the Romanians, his love and dedication to the Romanian people, regardless of their religion, Dr. Valer Hetco was promoted

[59] Ioan I. Șerban (coord), *Dictionary of Personalities of the Union*, Altip Publishing., Alba Iulia, 2003, p. 106.

to office after his installation in Beiuș, so that in 1923 he was awarded the title of archdeacon. In 1940, he was promoted to the rank of vicar foraneu of Bihor, and in 1941 he became canon. and vicar general II for the united Diocese of Oradea Beiuș.[60] At the Great Union in Alba Iulia on December 1, 1918, he represented the united Romanian archdiocesan district of Beiuș, strengthening the ranks of Bihorians present at the National Assembly. The biographical file for Professor Ioachim Crăciun, from 1943, is completed by Dr. Valer Hețco himself.

[60] Mircea Vaida Voevod, Gelu Neamțu, *December 1, 1918. Testimonies of the participants*, Romanian Academy Publishing House, vol.II, p.144

6. Horvath Andrei

A representative of the Romanian Orthodox Deanery of Oradea at the Great Union was priest Andrei Horvath, a prominent figure of the Romanian spirit on the western border of the country, both culturally and politically. Andrei Horvath was born on November 30, 1870 in Oradea, his father George Horvath was the Romanian Orthodox parish priest of Oradea. He attended primary school in Oradea, and high school in Oradea and Brașov.

He pursued higher studies at the Theology Department in Arad, and upon graduation he was appointed chaplain in Velența, in eastern Oradea, in 1894. It is said that since 1894 he was a member of the *Nicolae Jinga Foundation*.[61] Due to his ecclesiastical, cultural, social and political efforts, in 1912 he was appointed archpriest of Oradea. On December 1, 1918, he was the delegate of the Oradea Archdiocese to the Great Union in Alba Iulia. The following year, 1919,

[61] Note: it is almost impossible to have been a member of this foundation since 1884, when he was only 14 years old. See: Ioan I. Șerban, *Dictionary of Personalities of the Union,* Altip Publishing, Alba Iulia, 2003, p. 106, and the locality of Vênța is actually Velența, today a neighborhood of Oradea.

upon the arrival of King Ferdinand in Oradea, on May 23, Andrei Horvath was appointed Inspector of Instruction for elementary schools.[62] He was a senator several times, under the Avrescu government, being elected president of the Averescu organization in Bihor county. After 1919, he was appointed diocesan deputy, being also appointed to the Church Senate of the Metropolitan Consistory of Sibiu. He died on February 28, 1929.

In the period preceding the Great Union, priests engaged in political struggles, more discreetly or more directly. An example is that of the military priest Eduard Saco, a mem-ber of the Romanian Military Council in Marghita who, together with second lieutenant Gavril Bejan, reports on how the formation of the national guards took place in the communes in this part of Bihor county, namely the communes: Sânlazăr, Chișlaz, Abrămuț, Efrancica (Făncica, today), Tria and Dernișoara; a total of 25 members.

They report that the authorities did not support them, and even gave orders to detain them. In the communes of Chișlaz, Tria, Chiralău and Dernișoara there were disturbances; *the gendarmes committed great brutalities even against the innocent, and in the commune of Sân Lazar they shot a Romanian who was trying to maintain order*

[62] Stelian Vasilescu, *People from Bihor. Sentimental Dictionary*, Iosif Vulcan Publishing, Oradea, 2002, p. 77

and there was also one wounded.[63]

[63] Ion Popescu Puțuri, Ștefan Pascu, *1918 to the Romanians. Documents of the Union*, vol.VII, Scientific and Encyclopedic Publishing House, Bucharest, 1989, p. 354, doc. no. 323.

7. Iacob Radu

Like many participants in the Great Union from Bihor County, Iacob Radu is originally from other lands: he was born in the commune of Rădești (Tâmpăhaza Uifalău), Alba County, in 1868. He completed his primary studies in Aiud, secondary studies in Blaj, and higher studies in Rome, where he received his doctorate in Theology and Philosophy. Ordained as priest, he worked in Székely, then as a vicar in Hațeg, a capitular canon in Lugoj, and a capitular provost in Oradea Mare. That is why he is the representative of the Greek Catholic Cathedral Chapter in Oradea Mare, Bihor County, participating in the Great Union in Alba Iulia on December 1, 1918. For his intense cultural and ecclesiastical activity, Iacob Radu was awarded the title of apostolic Protonotary and papal prelate. He died in July 1932, in Oradea, and is buried in the crypt of the church in Rădești.

A researcher with deep Romanian feelings, Iacob Radu wrote numerous books, especially on religious themes: *The Church of the Holy Union in Tâmpăhaza Uifalău* (Rădești), 1911; *History of the Greek Catholic Vicariate of Hațeg*, Lugoj, 1912; *The Life and Works of Bishop Dr. Demetriu*

Radu, vol. I, Sermons, Oradea, 1923; *Manuscripts from the Library of the Greek Catholic Diocese of Oradea*, Bucharest, 1923; *Two Wandering Star-Lords: Gheorghe Șincai and Samuil Micu Clain,* Bucharest, 1924; *Samuil Vulcan, United Romanian Bishop of Oradea*, (1806 1839) *and the Romanian Orthodox Church*, Oradea, 1925; *Bishop Demetriu Radu Foundation*, Oradea, 1925; *Former Romanian students united in schools in Rome,* Beiuș, 1929; *In memoriam, tribute to the memory of Bishop Dr. Demetriu Radu*, Oradea, 1930. In Oradea library, Iacob Radu discovered *23 fascicles and several loose sheets, written in columns; they contain teachings or sacred speeches and various notes, some in Latin letters, some in Cyrillic.*[64]

Iacob Radu, based on archival documents, informs us that in 1813, Bishop Samuil Vulcan, through a circular written in Latin letters, obliged priests to catechize children twice a week, in school, or where there is no school, at their homes and to report on the state of the school and on the missing books of the schoolchildren.[65] About the Bihorian enlightenment scholar, Iacob Radu states that he was a generous supporter of all the Romanian cultural movements

[64] This is manuscript no. 278 from the catalog compiled by Iacob Radu, *The Manuscripts of Samuil Vulcan.*

[65] Teodor Rif, Samuil Vulcan, *Enlightenment scholar*, Mirton Publishing, Timișoara, 2003, p.99.

of his time.[66]

So was the papal prelate Iacob Radu. He is the author of the work *The life and works of Bishop Dr. Demetriu Radu, Sermons (vol. I),*Oradea, 1923.[67]

In the list of credentials, there is a dr. Ioan Iacob, a lawyer, from Ceica, but not from Batăr. Confusion or coincidence of names? After a quarter of a century, but after 100 years; we still have to investigate, right?

General Berthelot arrived in Oradea in December 1918. After the officials, he was welcomed by the Romanian peasants from Bihor. The delegation of peasants (men and women) from Bihor followed, led by the lawyer from Ceica, dr. Ioan Iacob. The reception was very cordial, the general uttering the following words from the heart: "I know you and I love you. I saw you in the Carpathians, I saw you in Mărășești; I saw you hungry, I saw you barefoot, I saw you beaten, but still forward! Now you are free – you only have patience and trust.[68]

[66] Ibid., p.64.
[67] Mircea Vaida Voevod, Gelu Neamțu, December 1, 1918. *Testimonies of the participants*, vol. I II, Romanian Academy Publishing House, Bucharest, 2005, p. 116.
[68] In *Românul*, year VII, no. 43, December 20, 1918, p.3.

8. Lazăr Cornel

Although he worked most of his life in Moților County, in Hălmagiu, where the cattle merchants from Beiuș went to the fair, Cornel Lazar was born in the commune of Beliu, in Bihor, in 1863, he finished high school in Beiuș, and took his baccalaureate in Oradea and graduated from the Theological Academy in Arad. For 17 years he was a priest in the commune of Almaș, and since then he was elected by the priesthood of the Hălmagiu deanery as the archpriest of this land. During the Hungarian rule, Cornel Lazar was also the inspector of all the confessional schools in his deanery.[69] He was asked by the Hungarian authorities to place a title board with its name in Hungarian on the frontispiece of the confessional school in Hălmagiu. If he did not do this, he would lose his congrua rights (a financial aid) from the Austro-Hungarian state. Archpriest Cornel Lazar did not hesitate for a moment, giving up the congrua, but also preserving his entire dignity as a church

[69] Gelu Neamțu, Mircea Vaida Voevod, *December 1, 1918. Testimonies of the participants*, vol. I, Romanian Academy Publishing House, 2008, p. 170 171.

head, as a school inspector with an integral, Romanian character. A memorable incident is when the red troops of Kuhn Béla's Bolsheviks stormed Hălmagiu, where Archpriest Cornel Lazar was officiating a marriage for the young couple Nina Costina and Partenie Lupșa. The archpriest did not interrupt the religious service, inspiring courage in the souls of the young people and managing to fulfill the entire Orthodox Christian ritual of the holy sacrament of marriage. Seeing the Hungarian troops approaching the church, he preferred not to die from the Hungarian bullets, but to run through the gardens, jumping fences, hiding in sheds, from where he took refuge in the mountains overnight, leaving Hălmagiu. Thus he escaped with his life, because the Red Gendarmes would not have had pity on him.

Archpriest Cornel Lazar was a model of exemplary modesty, building and renovating several denominational schools and churches; the renovation and painting of the beautiful church in Hălmagiu is a good example, especially since he carried out these actions without any help from public authorities. The *Astra* Society, where he was a life member, the Teachers' Reunion in Arad, the *Avram Iancu* High School in Brad, the Diocese of Arad, the Transylvanian Metropolis, where he had the titles of member, founder or deputy, keep in their archives numerous documents proving the Romanian public activity of this wise church leader from the White Criș Valley. Modesty, the

spirit of dedication, love of people and country were crowned by his participation in the Great National Assembly on December 1 in Alba Iulia. *From him we learned to love our People and our Country,* say the Moți people of Hălmagiu, who regret that his grave is not in the area of Moți County. Although he campaigned for the unity of Romanians in the Hălmagiu area, Archpriest Cornel Lazar emerged from the fertile soil of Bihor, was educated at the high school of Bishop Samuil Vulcan in Beiuș, which is why we consider that he represents with honor the dignity of the Transylvanian Romanians in Bihor, who honor his memory, especially on this occasion of the Centennial of the Great Union.

On the occasion of General Berthelot's visit to Arad, a group of Hungarian guards invaded the headquarters of the Theological Seminary, under the pretext of having weapons and ammunition, broke the doors, and upon retreat opened fire on Father Cornel Lazar's home, without anyone being injured, fortunately. The Hungarian guardsmen did not care that a French general was hiding there, whose life could be in danger. The father's house was located near the seminary, and the gendarmes' hatred was directed against the idea of Romanianness, which Father Cornel Lazar symbolized, as was seen in the numerous cases of massacres in our Bihor.[70]

[70] In *Românul*, year VII, no. 43, December 1918, p. 2

9. Munteanu Alexandru

The worthy Bihor archpriest Alexandru Munteanu, aka Vasile, was born in Lipova in 1871, attended high school in Beiuș and Brad, and then studied Theology in Caransebeș; between 1898 and 1899 he completed his studies in Bucharest, during which time he also attended courses at the Faculty of Letters. In 1900 he returned home and was elected priest in Cherechiu, Bihor, and in 1906 he became archpriest in Tileagd, near Oradea. Document no. 1271 issued **for Alexandru Munteanu, archpriest in Tileagd,** Bihor, by the Romanian Greek Catholic Consistory in Oradea confirms his credentials.[71] A good priest and devoted to his people, a gentle poet with chosen Christian sentiments, he carries out a fruitful activity in the cultural and Christian realm, and on December 1, 1918 he is one of the priests who participates in the National Assembly in Alba Iulia. It is interesting that he participates together with Elena Munteanu, his wife, born Călniceanu, who has cre-

[71] In vol. *1918 in Romanian. Documents of the Union*, vol. IX, Scientific and Encyclopedic Publishing House, Bucharest, 1989, p. 560.

dentials from the Reunion of Romanian Women from Beiuș and its surroundings, together with Elena Ardelean, who represented the people of Beiuș, from the same Reunion of Romanian Women from Beiuș and its surroundings.

After the Great Union, archpriest Alexandru Munteanu is elected senator and from this high position he fights for the Orthodox church and for the Romanian school in Transylvania. From 1925, he will be appointed archpriest at the White Church, unfortunately for a short time, as he passes away on August 28, 1929. He is regretted by the whole of Bihor, being buried in Oradea with a council of 14 priests, and the mayor of Oradea at the time, Dr. Aurel Lazar, delivers a funeral speech in which he praises the titanic struggle waged by Archpriest Alexandru Munteanu to preserve the Romanian language and law in yesterday's Hungary. The Diocesan Councilor, Alexandru Călniceanu, his good brother-in-law and reliable friend, praises his merits in the family and cultural realm. Other speakers evoked the orders and medals with which he was rewarded for his work on all levels: national, religious, family, cultural. Thus, Archpriest Alexandru Munteanu was decorated with:

- The Crown of Romania in the rank of Commander;
- The Crown of Romania in the rank of Officer;
- The Star of Romania in the rank of Officer;
- The reward for work for the Church;

- The Bene Merendi Medal, class I.

The Archpriest from Bihor, a fighter and a good Romanian, was mourned by the whole of Bihor, upon his passing to the eternal world on August 28, 1929, but especially by his wonderful family: his beautiful wife Elena, who was with him in Alba Iulia on December 1, 1918, his daughter Alexandrina and son Tiberiu, by his beloved mother, the widow Persida Munteanu, by the Călniceanu family, but also by the entire Christian soul of the county for which he sacrificed himself, and he: *He showed us like a meteor the paths that led us to Great Romania*[72], as his colleagues used to say. The in memoriam article appeared in the official organ of the Romanian Orthodox Diocese of Arad, *The Church and The School*, and ends as follows: *May God place the good soul of Archpriest Alexandru Munteanu in the crown of the chosen ones!*Amen![73]

His poems respond to the ideals of that time; here is how suggestive the exhortation of the poet archpriest:

From Abrud, from Albac, / From Ţebea, where the relics lie, /From the field of holy freedom,/From the Banat with goodies /

Come to the feast, small and large / Warriors with strong

[72] In *The Church and the School*, year LIII, no. 37, Arad, September 8, 1929, p. 3 4.
[73] Idem op. cit., p.4.

chests / Our legendary heroes,/ Under our tricolor flag / We want the unity of all![74]

His verses are calls to the fight for the unity of all Romanians, no matter in which part of Transylvania they may be, under the symbol of the same tricolor that once waved with the relics in Abrud, in Albac, in Ţebea...

[74] Al. Munteanu by Vasile, *We want the unity of all*, in *Românul*, year VII, no. 21/1918.

10. Papp E. Petre

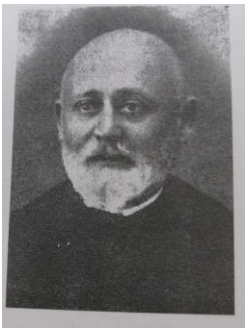

A prominent personality of his time, archpriest Petre Papp was born on April 12, 1881 in the commune of Lupoaia, Bihor county. He attended high school in Beiuș, in the Vulcanian foundation, then studied Theology in Arad, where between 1905 and 1907 he worked in the editorial office of the national newspaper *Tribuna*. He was ordained and became a priest in Pocola, near Beiuș, and in 1908 he was appointed archpriest of Beiuș. He remained in Pocola until the fall of 1918, and his work was recognized by the parishioners of Pocola and Beiuș; he organized literacy courses for the villagers who could not read, founded a library in 1911, with over 150 volumes, founded a granary for the peasants who needed cereals in difficult times and where they could find them on loan. In the first two years of his activity as a priest in Pocola, Petru Papp also worked as a teacher at the Orthodox confessional school in the locality.

Moreover, he built a church, a parish house and a new Orthodox con-fessional school for the children of the

villagers.[75] He was one of the most important collaborators of the martyr Ioan Ciordaș in Beiuș, and was also one of the bravest national fighters in Bihor, militating against the enemies of the Romanians with word and deed. His enlightened mind was the guide of some worthy deeds. At the National Assembly in Alba Iulia on December 1, 1918, Petre Papp represents the deanery of Beiuș. He was elected a member of the Great National Council, where he came up with amendments to the agrarian law, knowing very well the situation of the Romanians in the villages of Bihor. On December 22, 1918, Petru E. Papp becomes the first Romanian Orthodox dean in the lands of Biharia. In Parliament, he represented the Răbăgani constituency, and in 1926 he was elected deputy from Avera for Bihor County. In any case, Petru Papp re-presented the people of Bihor with honor, even from the highest political tribune of the country, that is, in the Ro-manian Parliament. In 1936, he was elevated to the rank of Iconom Stavrofor. For his outstanding merits in the cultural and religious realm, the Bihorian Petre Papp was decorated with the *Reward for Labor for the Church Class I, the Star of Romania and the Crown of Romania in the rank of officer.* In September 1943, when Professor Ioachim Crăciun was collecting data for the album of the Great Union, we find him in Beiuș. Archpriest Petre

[75] Stelian Vasilescu, *People from Bihor. Sentimental Dictionary*, Ed. Iosif Vulcan, Oradea, 2002, p.221 222.

Papp wrote and published several books, among which we mention: *From the past of Beiuș, pages of history and sacrifices; The monograph of the Romanian Orthodox Church in Beiuș; The biography of the patron I. Popovici – Papfi; The biography of the lawyer Paul Papp from Beiuș; Spiritual ties between Beiuș and Sibiu; People and places from the Romanian Beiuș, etc.*

A man of his time, the Romanian Petru Papp was also an excellent publicist, anchored in the political, social and cultural current events of Transylvania. He published hundreds of articles in the press of the time through: *The Tribune, The Church and The School, People's Tribune, Românul (from Arad), Luceafărul, Lumina, Voința, Theological Review, Beiușul, Gazeta de vest,* etc. He campaigned in the press for the punishment of those responsible for the murder of the martyrs Ciordaș and Bolcaș from Beiuș, he requested the erection of a monument in honor of the two fighters for national unity, especially since the two were joined by Nicolae Bogdan, the martyr from Vașcău, as well as other fighters, peasants and intellectuals from the area. In the newspaper *Beiușul*, he accused the negligent people at the Prosecutor's Office, the Court Martial and the Justice Department, because they were not doing their duty. Magos is caught, along with 11 of his accomplices, Bolshevik Sacks and Hungarians from Beiuș and Tărcaia. The trial of the assassins took place at the Tribunal in Oradea between

May 27 and June 17, 1925, with 300 witnesses being heard, and the sentence was 9 years of hard labor for Magos, 1 year and three months for Sachs, and the Sack Verböczy, the head of the evildoers, escaped! The rest of the murderers were acquitted due to lack of evidence.[76]

Archpriest Petru Papp, so esteemed and loved by the Romanians of Bihor, died in Beiuș on August 16, 1945, leaving behind a bright memory. In the cemetery on the hill in Beiuș, the archpriest has an impressive funerary monument, as can be seen from the photographs we took.

Later, on November 10, 1934, on behalf of Beiuș's son, Dr. Ioan P. Papp, who at that time was president of the Cluj Court of Appeal, received at the Beiuș City Hall the sum of 1000 lei to be distributed as urgent aid to the poor in Beiuș (elderly and children). The list of aid should be established by the delegate of the city hall with the archpriests of Beiuș: Petru E. Papp and Dr. Valeriu Hetcou, in memory of his deceased father, Pavel Papp.[77]

Ziarul *Românul* announces that the best prayer book has been published, compiled by priest Petru E. Papp, and its sale is for the benefit of the Romanian school in Pocola, it has 280 pages and includes everything necessary for the

[76] Idem op.cit. p. 222.
[77] In Nicolae Brânda, Ioan Degău, *Beiușul and his world. Monographic study,* vol. II, Ed. Primus Oradea, p. 814.

spiritual comfort of a Christian. The book was, at that time, for sale at the *Diocesan Bookstore* in Arad and at the *Doina Bookstore* in Beiuș.[78]

[78] In *Românul*, year VI, no. 22, February 11, 1916, p.7.

11. Sârbu Petru

Participating in the Great National Assembly in Alba Iulia on December 1, 1918, archpriest Petru Sârbu was a Romanian Orthodox delegate of the Beliu tract in Bihor county. Archpriest Petru Sârbu was born in Girișul Negru, Bihor County on July 16, 1863 and died on June 4, 1930.[79] In his position as the leader of the agitators before the Great Union, the archpriest of Beliu proposed as a sign of recognition a green fir branch on his hat, suggesting to the masses of people that this land is Romanian and will be incorporated into Romania. The exhortation was very clear: *Even if you know, do not speak Hungarian! You are not allowed to do this! The Romanian language will soon take the place of the Hungarian one and you will no longer pay 5 zlotys to the interpreter. All the priests in the Beliu archpriesthood were the leaders of these agitators, their motto being: Long live Romania!*[80]

[79] Mircea Vaida Voevod, Gelu Neamțu, *December 1, 1918. Testimonies of the participants*, vol. I II, Romanian Academy Publishing House, Bucharest, 2005

[80] The dates are mentioned in *Nagyvárad*, No. 92 of 1906.

The agitators, including Archpriest Petru Sârbu (sometimes written Serb in documents of the time), ran on foot, in a cart, from house to house, from village to village and encouraged each Romanian in the election campaign of Aurel Lazar, urging solidarity around the national flag, in the idea that Transylvania, including Bihor, could unite with Romania. The Hungarian administration retaliated against this campaign with savage repressions; thus, the windows of the *Bihoreana* bank, Tinca branch, were broken on the evening of April 21, 1906, and on April 22, the building was stormed again, because the Romanian candidate Aurel Lazar had shot at the host there. As a consequence of these acts, the surrounding Romanian villages revolted, and the number of gendarmerie in Tinca increased, because the security of the Hungarian inhabitants was in danger, considered the praetor Verner of Tinca!

The data regarding Archpriest Petru Sârbu are provided by his son, Ananie Sârbu, a Romanian Orthodox parish priest, but they are quite incomplete, but the photo is impressive.

12. Tărău Iosif

The delegate of the Aleșd electoral circle, Iosif Tărău was born in 1882 in Săcădat, Bihor county. He graduated from the Theological Academy of Oradea and the Academy of Law of Oradea. At the time of the Great Union, he was an Orthodox priest in Săcădat. An active militant for the realization of the Great Union, Iosif Tărău was a collaborator of the periodicals *Tribuna* and *The Church and The School,* whose articles he explained to the villagers. He organized the Romanian National Guard in Săcădat, **and in Alba Iulia he was at the head of a delegation of 40 Romanians from Săcădat,** all participating in the act of realizing the ancestral dream: the unification of all Romanians.

Priest Iosif Tărău was in charge of supplying Bihor County during the state of war in 1919, on the western border of the country. He was a member of the Orthodox Church Congress in Sibiu. He died in Bucharest in 1969, after a life dedicated to serving the homeland and the ancestral faith.

*

*

In conclusion, we have selected 12 Bihor priests among the most important who participated in the Great National Assembly in Alba Iulia on December 1, 1918, being at the forefront of the believers, as a model of faith and morality; others took their devoted wives with them. The number of those chosen is not accidental, they were true apostles of the Romanian nation, especially since they preached the idea of national unity and freedom, actively involved in the national liberation movement of the Romanians in Transylvania. Some suffered for this reason even after 1945, true martyrs, when they were sentenced to hard years of imprisonment by the communist powers. Orthodox or Greek Catholic, they were united in the spirit of unity and freedom of the Romanian nation, which they served with devotion. Their sacrifice is meritorious, our eternal gratitude. May their memory be blessed forever!

Short portrait about the author

Critic and literary historian, poet, **Maria Vaida** was born in Drăgănești, Bihor Country. She is a graduate of the Faculty of Philology, Babes Bolyai University in Cluj Napoca, the Romanian-French section; scientific coordinator, PhD Ion Pop, with the bachelor thesis: "*Poezia Constanţei Buzea - studiu critic*", 1979. She is a PhD in Philological Sciences of the "1 Decembrie 1918" University of Alba Iulia, Cum laude, with the bachelor thesis "*Gheorghe Pituţ sau Ochiul şi noaptea",* scientific coordinator PhD Mircea Popa. Her debut was in "*Pagini de ucenicie",* the magazine of the Samuil Vulcan High school in Beiuş, 1970. She collaborated with cultural and literary magazines with articles, studies, essays, interviews, poems, literary critics**.**

Collective volumes: *Exerciţii de atelier*, Casa Cărţii de Ştiinţă Publishing House, Cluj-Napoca, 2002, 2003, 2005, 2006, 2007, 2008; *Cultură şi educaţie în context european* (coordinator Maria Vaida), Grinta Publishing House, Cluj-Napoca, 2010, *Interferenţe educaţionale europene* (coordinator Maria Vaida), Grinta Publishing House, Cluj-Napoca, 2010; *Studii doctorale filologice la Alba Iulia*, Aeternitas Publishing House, Alba Iulia, 2011, coordinator Diana Câmpan; *Interferenţe didactice, ştiinţifice şi culturale*, „Sa-

muil Vulcan" National College Beiuş, Tipar Adicenter, Iaşi, 2013; *Carte cu prieteni*, Buna Vestire Publishing House, Beiuş, 2014, coordinator Anca Banda; *De vorbă cu scriitori de azi* (coordinator Maria Daniela Pănăzan, Monica Grosu) Crono Logia Publishing House, Sibiu, 2018; *Ofrandele zeului Har* (coordinator Mioara Baciu, Sorin Baicu, Garofița Jianu), P.P.C. Publishing, London, 2018; *Transilvania din cuvinte* (coordinator Irina Petraș) Școala Ardeleană Publishing House, Cluj-Napoca, 2018**.**

Personal volumes: *Mircea Popa la 70 de ani. Biobibliografie*, co-author Olga Morar, Aeternitas Publishing House, Alba Iulia, 2009; *Gheorghe Pituţ sau Ochiul şi noaptea. Studiu monografic*, Casa Cărţii de Ştiinţă Publishing House, Cluj-Napoca, 2009; *Povara luminii, Studii şi eseuri,* Grinta Publishing House, Cluj-Napoca, 2009; *Lucreţia Suciu sau Mările iubirii, Monography*, Grinta Publishing House, Cluj-Napoca, 2010, preface Mircea Popa; *Povara luminii, Studii şi eseuri,* Grinta Publishing House, Cluj-Napoca, 2nd edition revised and completed, 2014; *Poemele de piatră, poems*, Eikon Publishing House, Cluj Napoca, 2013*; Elegiile Salomeei, Christian poems*, Grinta Publishing House, Cluj Napoca, 2014; *Yvonne Rossignon sau Poezia ca destin*, Grinta Publishing House, Cluj Napoca, 2016; *Dincolo de lume, dincoace de text*, Studii și eseuri, Școala Ardeleană Publishing House, Cluj-Napoca, 2017;

Elegiile persane, poeme, Casa Cărții de Știință Publishing House, Cluj-Napoca, 2018: *Yvonne Rossignon sau Poezia ca destin,* ediția a II-a, Grinta Publishing House, Cluj-Napoca, 2019*; Elegiile marine*, Casa Cărții de Știință Publishing House, Cluj-Napoca, 2019. *The Great Union in Western Transylvania* Școala Ardeleană Publishing House, Cluj-Napoca, 2019. *Ochiul Vărsătorului. Antologie lirică româno-albaneză*. Amanda Edit Verlag Publishing House, 2020. *Gheorghe Pituț sau Ochiul și Noaptea*, 2nd revised and completed edition, Preface, Dumitru Cerna, Foreword to the reader, Mircea Popa, Casa Cărții de Știință Publishing House, Cluj-Napoca, 2022 *Lecturi elective*, Casa Cărții de Știință Publishing House, Cluj-Napoca, 2023; *Dinastia Cantemireștilor*, Ro.cart Publishing House, Bucharest, 2023.

Supervised editions: Ion D. Sîrbu, *Împărăţia cuvântului sau Poveşti neterminate,* Alfa Fundation Publishing House, Cluj-Napoca, 2007; Yvonne Rossignon, *Cântec de lumină frânt,* Posthumous debut, Grinta Publishing House, Cluj-Napoca, 2015; *Yvonne Rossignon, Cântec de lumină frânt*, Posthumous debut, 2nd Edition, Preface Maria Vaida, Foreword de Mircea Popa, Grinta Publishing House, Cluj-Napoca, 2015.

Authors who wrote about her books: Constantin Nenciulescu, Constantin Cubleşan, Ion Simuţ, Gheorghe Glo-

deanu, Săluc Horvat, Mircea Popa, Florentin Popescu, Ion C. Ştefan, Monica Grosu, Ioan Aurel Pop, Dumitru Cerna, Adrian Popescu, Titu Popescu, Emilia Chiriţă, Adrian Ţion, Gabriela Căluţiu Sonnenberg, Olimpiu Nuşfelean, Octavian Doclin, Mihail Diaconescu, Mihai Duţescu, Nicolae Stoie, Lăcrămioara Stoie, Carmen Ardelean, Lucian Vasile Bâgiu, Vasile Gogea, etc.